

A BICSKEI „PAJER VILLA” TÖRTÉNETE

Tömpe Péter

2018

Pajer Rózsika (1900 - 1954) zongoraművész emlékére.

ELŐSZÓ

A bicskei Galagonyásban, a szőlőhegyre vezető Galagonyás dűlőben található az un. "Pajer¹ villa", amit a Bicske történetét ismerő fiatalok is ismernek. Sokan emlékeznek még - ha hallomásból is - az egykori Pajer-üzemere, ami a közelben működő egykori vágóhíd mellett, a libamezőnek nevezett területen működött. A jobbára kívülről, a dús növényzet és a szépen karban tartott szőlők közé 1900-ban épült villát a hatalmas fenyők is rejtették a 2017-ben lecsapó nagy viharig.

A villának 2018-tól új tulajdonosa van. Az új tulajdonos² a villához kötődő, még élő rokonok megnyugvására egy bicskei származású család. A villa 1900-ban történt megépülését követően - 1922.-től - hetven évig a Pajer család birtokolta és gondozta, majd az 1970-es években eladni kényszerült egy korabeli neves közgazdásznak³. Az örökösök, a 2017. téli, emlékezetes vihart követően, amikor számos hatalmas fenyőfa tört derékba, a 2018. év elején eladta az épületet és a hozzá tartozó nagy földterületet és melléképületeket.

Ezért jutott eszembe, hogy elmondom az épület és környezete, no meg a bent lakók történetét, hogy az új tulajdonosokat megismertessem a régmúlt érdekes történetével a Bicskei polgárosodás egy történeti helyével és a még élő rokonságnak emlékeket ébresszek fel az egykor társasági központként ismert helyről.

Mivel jómagam a villában egykor élt Pajer Rózsika unokája vagyok, csak, mint 4-10 éves gyermek ismertem meg a villát, de különös módon az akkori emlékek és édesanyám valamint nagyapám elbeszélései alapján jól emlékszem az épületekre és az ott lakókra. Pajer Rózsika zongoraművész és tanár 1954-ben hirtelen elhunyt, ezért férjét, dr. Mály Nándor állatorvost (anyai nagyapámat) látogattuk, amíg ő az 1960-as években Bácsai Flóra tanárnővel házasságot nem kötött és a bicskei Vörösmarty utcába költözött.

Tudom, hogy ezt a történetet a még élő Pajer leszármazottaknak kellene megírni, de mint természettudományokkal és tudománytörténettel foglalkozó ember, a villát építtető dr. Edelman Sebő előtt is tisztelgek ezzel az írással, aki a Szombathelyi Szt. Norbert gimnázium elődjének igazgatója, tudós tanár és premontrai kanonok volt.

Egyben emlékezni szeretnék a tragikusan nehéz sorsú Pajer Rózsika zongoraművészre is.

Budapest, 2018. május.

dr. Tömpe Péter
tompepet@t-online.hu

---

¹ Pajer helyett gyakran Payer

² Imeri László és István.

³ Dr.Szabó Béla.

A Pajer villa történetét kezdjük Kovalcsik Katalin 2016.-ban írt cikkével:

A népszerű Payer gyáros
Kovalcsik Katalin cikke

Bicskén még a 70-es években is úgy mondták az akkori nagyközség szélén álló üzem dolgozói, hogy a Pajerban dolgozunk, pedig a Payer-gyár alig tíz évet ért meg alapító tulajdonosa kezén. Fogalom maradt mégis, miként *Payer Lászlót* is élete végéig tisztelettel emlegették. Nem volt ő kapitalista gyáros, nagytőkés, hanem igazi self made man-ként maga alkotta meg tisztas üzemét, eszével, rátermettségével, plebejus-értelmiségi kintartásával és mindent túlélő képességével.

- Maga csinált lakókocsit, vitorlást, sport cabriolet kocsit – meséli Payer László felesége, azaz özvegye, *Balázs Emília*, akit Miminek becéztek nyurga polgárista korától, a szép, régi bicskei vasútállomás vendéglőjének lányaként. Fehér abroszos éttermet és harmadosztályú restit működtettek Balázsék, a két fiatal is a vasút hozta össze, mert László apja szintén MÁV-alkalmazott volt. – Gépészmérnöki oklevelet szerzett László, de mindenhez értett, ezer találmány és ötlet járt folyton a fejében – idézi meg férjét a kedves öreg hölgy. Nem is illik a törekeny, finom, de amúgy határozott idős hölgyre az öreg jelző, dehát 1914. januárjában született! 1974-75 től unokájánál, *Payer Kristófnál* lakik Biatorbágyon, *Judit* lánya is minden nap vele van. Mimike imádja a vállalkozó szellemű, műszaki beállítottságú Kristófot, akit a férje reinkarnációjának tart.

Mimi és László 1934 pünkösdjén esküdtek, s László bicikliműhelyt nyitott. László szabadalma volt az elemmel működő bányalámpa is, amelyben veszélyt jelző szerkezetet helyezett el, de később, már 1953-ban az Orion gyárban, ahol főmérnökként alkalmazták, ő találta ki a magasfeszültségű próbateremben a biztonsági kapcsolót, s száz kicsi és több nagyobb műszaki ötlet, megoldás fűződik a nevéhez.

Azt a bizonyos Payer gyárat 1938-ban alapította meg László, kezdetben öt-hat alkalmazottal. Esztergapadokat vett, majd fűrő-, maró- és présgépeket, a Weiss Manfréd alvállalkozója lett a háború előtt, s gyorsan száz fölé emelkedett az alkalmazottak száma. Abban az időben! A munkásokat nem hívták be katonának, a környék falvaiból is sokan jártak hozzá dolgozni.

Négy gyermekük született, *Emília*, *László*, *Judit* és 1947-ben *István*. 1944 decemberében nekivágtak Nyugatnak, a gyárat rábízta László egyik alkalmazottjára. Saját autóikkal, egy Fiat Topolinóval és egy Opel Kapitn-nel indultak Európának, ahonnan 1946-ban mégis hazatértek, mert a gyárat nem akarta hagyni László.

- A 30-as években én is szereztem jogosítványt – mondja Mimike, aztán arról beszél, hogy menekülteként, a Bachl nevű német parasztcsaládnál is marasztották őket László találmányai, életrealitása miatt, de ő mindenáron haza akart térni. – De hiába kezdtük újra, megnyitottuk újra az üzemet, 1949-ben államosítottak mindent. Egy napon a gyárba sem engedték belépni, elsőnek a kasszát vették el tőle – idézi a komor időket.

A Payer család egyik jeles rokona által épített bicskei villát nem államosították, mert László, aki közben a Siemensnél dolgozott, a gyár vadászlakának minősítette a különleges épületet, ahol a szovjet elvtársak pihennek. És kitanítottatta gyermekeit, az Orionban lett főmérnök, s hitt abban, egyszer véget ér ez az életképtelen rendszer.

- Nem érte meg, 1972-ben meghalt – bólogat Mimike, s ellágyulva dicséri Kristófot, László nagypapa reinkarnációját. Tegnap szilvás buktát sütött neki, mert azt kérte. S bármiről beszélünk még, csöndes malíciával mondja: – Csak a szépre emlékezem..."

A Pajer család történetét pontosabban írja meg ifjabb Pajer László, gépészmérnök:

Az 1800-as évek végén került Pajer Árpád nagyapám Bicskére, állomásfőnöknek. Ő a Felvidéken született, 1870-ben cipszer szepességi szász családban. Itt, Bicskén nősült és elvette a Lovasberényből Bicskére helyezett Horváth Bálint Mária lányát, a nagymamámat, akinek édesanyja Edelmann Anna a egy Lovasberényi (Győri) családból származott: bátyja Edelmann Sebő premontrei kanonok, Szombathelyen volt pap tanár és mint fizikus szorgalmazta a szombathelyi Villamos Erőmű és a városi villamos építését is.

Edelmann Sebő közéleti munkásságáért kapott tiszteletdíjra a premontrei rend nem tartott igényt és ebből építtette 1900-ban a villát, a bicskei Galagonyáson. A villa, lakásból és fizikai laboratóriumból állt. Volt gázfejlesztő is a gázvilágításra és egy vízszivattyú hajtó motor ellátását is szolgált. A Villa egy hektáron feküdt, nagyszüleim még a villa megépülése előtt építettek itt egy házat.

Nagyszüleimnek négy gyermekük volt. Pajer Rózsika a legidősebb, ezért szerepel sokszor képeslapokon a ház megnevezése úgy, mint „Rózsika Villa”.

Rózsika férje, dr. Mály Nándor, katonatiszt, állatorvos volt. A II. világháború után kerültek vissza Bicskére. Rózsika zongorát tanított, ugyanis Zeneakadémiai végzettsége volt. Nándor bácsi, mint állatorvos praktizált.

Második gyermekük, Pajer Erzsébet. Az ő férje dr. Mészáros Mihály tanár volt, aki Bicskén és Kecskeméten tanított, majd Csabdira ment iskolaigazgatónak. Egyik alapító tagja és tiszteletbeli elnöke volt a Bicskei Kertbarátok Körének.

Harmadik gyerekük, Pajer Mária, férjhez menetelig Alcsuton, József főhercegnél volt házitánító.

Negyedik gyerek volt édesapám, Pajer László, aki 1907-ben született. A Budapesti József Nádor Műszaki egyetemen okl. gépészmérnöki diplomát szerzett 1929-ben. A nagy gazdasági válság miatt először segédmunkás, majd mérnöki beosztást kapott a vasút villamosításánál. Megtakarított pénzéből rögtön elkezdett egy-egy gépet vásárolni. Munka mellett kis műhelyt nyitott, majd pályázaton önállósítási kölcsönt nyert. 1939-ben a Libamezőn, az első épületben beindult a munka a „Pajer László Mechanikai Üzem”-ben, ami 1944-ig több épülettel bővült. A malmok mellett ez volt Bicske első komoly ipari üzeme. A legnagyobb létszám 120 fő volt. Sajnos az élet csak másfél évtized működést engedélyezett neki. A gyártmányok magas technikai színvonalat képviseltek, de legalább olyan fontos volt, akik a gyárban tanultak jó szakemberekké váltak.

Édesapám 1934-ben nősült, felesége Balázs Emilia. Nagyapám Balázs Sándor, aki a nagyállomás épületében lévő restit (vendéglőt) bérelte és üzemeltette.

Mi, Pajer László és Balázs Emilia gyermekei négyen vagyunk testvérek. Emilia Iparművészeti Főiskolát végzett, Bp.-en él, egy gyermeke van, Gábor. Judit tanítóképzőt végzett, Debrecenben lakik, egy gyermeke van, Ákos.

István 1968 óta Svédországban élt, majd Németországban, ahol a Porsche autógyár tervező mérnöke, nő, gyermeke nincs.

Én, László a Miskolci Műszaki Egyetem Gépészmérnöki karán végeztem és rövid idő kivételével Budapesten dolgoztam. 1963-ban nősültem, feleségem Makay Klára. Őket a kommunizmus vihara űzte az Alföldről Bicskére. Két gyermekünk van, Mónika környezetvédelmi szakmérnök, a fiatalabb, Kristóf gépészmérnök.

1975-ig éltünk Bicskén, a villában, még ma is a legszebb helynek tartom, ahol éltem. Édesapám 1972-ben bekövetkezett halála után az örökösödési eljárás bonyodalmai miatt a villát el kellett adni. Budakerszire költöztünk. Nyugdíjba vonulásom és a gyermekeknek a családi házból történő kirepülése után dönteni kellett életünk további menetéről. Hosszas gondolkodás után úgy döntöttünk, hogy feleségem szülőfalujában, Tiszaugon, közvetlenül a Holt-Tisza partján éljük le a még hátra lévő éveinket. Nagyon szép hely.

Alkalmanként kisebb munkákat vállalom, tervezek, kivitelezést irányítok. Szabadidőmben csónakázom, vitorlázom, vitorlást építek és rontom az unokákat. Feleségem Klári a szomszéd falu gyógyszergyárába jár dolgozni, részmunkaidőben, otthon vezeti a háztartást, virágokkal bibelődik.....stb.

Pajer László két gyermekével

A Fejér megyei Bicske nem sok nevezetességgel bíró, alvó település volt, csak a Batthyányi család ritkán lakott kastélya volt nevezetes, hatalmas, művelt parkjával. /A kastély fontos politikai szerepet játszott az 1848-as szabadságharc idején, amikor - rövid ideig - titkos tárgyalások tere is volt. Itt, az ifj. Batthyány Lajos és felesége, Andrássy Ilona grófnő tulajdonát képező kastélyban élt *Batthyány Gyula* festőművész⁴, akit 2015-ben "újra felfedeztek" és művei ma már a legjobb galériákban és aukciós házakban érnek el nagy sikert.

A "Pajer villa" kifejezés, ahogy a korabeli képeslapokon látható, eredetileg a "Rózsika villa"nevet viselte, az ott élő Pajer család első gyermekének emlékére, de "Edelmann villa" is szerepel jó néhány dokumentumon, hiszen az építtető dr. Edelmann Sebő,

---

⁴ Molnos Péter: Gróf Batthyány Gyula, Kieselbach kiadó, 2015.

premontrei kanonok volt és az 1930-as évekig a Pajer család csak a villa mellett korábban felépített házban élt.

Minden képen érdemes megismerni a Pajer család történetét, hiszen fontos szerepet játszottak Bicske polgári életében.

"Az 1800-as évek végén került *Pajer Árpád*⁵ Bicskére, állomásfőnöknek. Ő a Felvidéken született, 1870-ben cipszer szepességi szász családban. Itt, Bicskén nősült és elvette a Lovasberényből Bicskére helyezett *Horváth Bálint* Mária nevű lányát, akinek édesanyja *Edelmann Anna* a egy Lovasberényi családból származott: bátyja *Edelmann Sebő* premontrei kanonok, Szombathelyen volt pap tanár (gimnázium igazgató) és mint fizikus, matematikus és vegyész szorgalmazta a szombathelyi Villamos Erőmű és a városi villamos építését is.

Edelmann Sebő közéleti munkásságáért kapott tiszteletdíjra és egyéb magas jövedelmére, amit részvénytulajdonosként kapott, a premontrei rend nem tartott igényt és ebből építtette 1900-ban a "Pajer villát", a bicskei Galagonyáson. A villa, lakásból és fizikai laboratóriumból állt. Volt gázfejlesztő is a gázvilágítás céljára és ami egy vízszivattyú hajtó motor ellátását is szolgált. Így szökőkút ejtette ámulatba a vendégeket. (A legismertebb vendég Jászai Mari színésznő volt.) A villa egy hektáron feküdt, Horváth Bálint és Edelmann Anna még a villa megépülése előtt építettek itt, a telken egy házat, ahol életük végéig laktak.

Pajer Árpádnak és Edelmann Annának négy gyermekük volt. **Pajer Rózsika** a legidősebb, ezért szerepel sokszor képeslapokon a ház megnevezése úgy, mint „Rózsika Villa”.

Rózsika férje, dr. Mály Nándor, katonatiszt, állatorvos volt, özvegy, két leány édesapja. Székesfehérváron (Budai u. 3.) egy nagy katonatiszti lakásban laktak. Ide költözött Rózsika, de a II. világháború után visszakerültek Bicskére, mert a honvédségi házat (az ingóságokkal együtt) a szovjet hadtestparancsnokság szállta meg. Rózsika zongoraművész volt, zongorát tanított Székesfehérváron is, Bicskén is, ugyanis Zeneakadémiai végzettsége volt. (Négy éven át a Csabdiról származó Fodor Endre által alapított "Fodor Zeneiskola" hallgatója is volt. A "Fodor Zeneiskola" az Andrássy út 44.-ben működött, utóda ma a Tóth Aladár zenei középiskola.) Ahogy említettem, Rózsika sokoldalú tehetség volt, fiatal és jó módú lányként a Gödöllői Művészeti Iskola hallgatója is volt, ahol a grafika mellett a szőnyegszövés művészetét is megtanulta. Később, Székesfehérvári éveiben szép szőnyeget szőtt, amiből egy megmaradt mostohalánya, Mály Éva birtokában. A mindig tevékeny Rózsika a háború után, itt a bicskei villában kényszerült háztartást vezetni és főzni. Minden tevékenységében alapos volt így például három komoly receptkönyveket írt mostohalányai részére, valamint a festés és szőnyegszövés helyett saját készítésű ruhákkal látta el rokonait.

Pajer Rózsika tehát dr. Mály Nándor honvéd állatorvos felesége lett, akit a háború után, nyugdíjaztak és, mint magán állatorvos praktizált Bicskén. Mály Nándor egész életében, mint katonatiszt is megtartotta a magánpraxist ami most, a háború után

⁵ Ifj. Pajer Lászlóval, Tiszaugon készült riport részlete

nagy előnyére vált. 2014 évben dr. Perlaki Emil adott ki egy három kötetes munkát a „Honvéd állatorvosok a kiegyezéstől napjainkig” címmel. A második kötet teljes egészében Mály Nándor honvéd állatorvosi tevékenységével foglalkozik, mert ő volt a 2. világháborúban a legmagasabb rangú honvéd állatorvos. Zubbonyának másolata és unokája, dr. Tömpe Péter által átadott műszerei ma is láthatók az Állatorvos Tudományi Egyetem múzeumában. 1972-ben hunyt el és kérésének megfelelően katonatiszti uniformisban, kardjával és kitüntetéseiével együtt temették el a bicskei temetőben, szeretett társa, Pájer Rózsika mellé.

A frontról és „bajorországi menekülésből” hazatérve a család életkörülményei jelentősen romlottak, mivel a székesfehérvári négy szobás belvárosi lakásból a "villa" második emeletének két szobájában kellett meghúzni magukat. (Először Mály Nándor ért haza kalandos szökése után és épen a villa alsó szintjét takarította a ló-alomtól (a szovjet hadsereg ugyanis lóistállónak használta a villát), amikor megérkeztek lányai és a Pajer család....)

A villa melléképületében a Mészáros család (Pajer Árpád „nagyapó”) sikeresen vészelte át az átvonuló szovjet és német csapatok portyázásait. /A fiatal, akkor huszoneves lányok a szokásos módon öregasszonyokra maszkírozták magukat az erőszakoskodó katonák elől. Néha nem sok sikerrel, amit egy, 1980-ban végzett kúttisztításkor előkerült, szovjet katonai egyenruha kiegészítőinek maradványai mutatnak. Mály ezredes ugyanis egyik pisztolyát itthon hagyta, amikor frontszolgálatra irányították a galíciai Strj állatkórházainak megszervezésére./ Utóbbi – mármint Strj városa – később nevezetes lett Zórád Ernő grafikusművész által. Mály dr. ugyanis sok munkaszolgálatost bűjtatott a külföldi lókorházakban. Így Zórád Ernőt is, amiért ő (ők) hálásak is voltak. (Így került el Mály Nándor a háború utáni un. B - listázást, illetve igazolták emberségét.)

Ivóvíz nem volt a villában, azt Bicskéről kellett kannákban hordani, a mosáshoz, tisztálkodáshoz szükséges vizet pedig a villa alá épített ciszterna szolgáltatta. Az ásott kút vizének keserű íze élvezhetetlenné tette annak fogyasztását. A háztartáshoz szükséges eszközök nagy része "eltűnt" az ostromok folyamán. (Vagy a mai napig sem került elő, mivel eredetileg a „Pajer villa” alatt háromszintes pincerendszert építet ki Edelman Sebő. A pince és alagút rendszerekről számos dokumentum és legenda keringett. Az igen jó módú család menekülésük előtt az értékek nagy részét a pincékben helyezte biztonságba. Vagy egyéb leleményes módon igyekeztek megmenteni: az ezüst étkészlet például a villa küszöbe alá kiépített tárolóban vészelte át a frontokat. A villa építésekor, 1900-ban igen jó viszonyban volt az építető Edelman Sebő, a bicskei Batthyány családdal, akiknek két kastélyuk volt Bicskén. A szőlőhegy és a „Galagonyás” is eredetileg a Batthyányiak birtoka volt. A bicskei nagy Batthyány- és csillagvizsgáló melletti „Hegyi”- kastély földalatti összeköttetésben voltak több, kitéglázott alagúttal, amit számos visszaemlékező megemlít. Így nem meglepő, hogy a szőlőhegyen épülő villát is összeköttették a bor szállítására szolgáló földalatti járatok. 2018 nyarán, amikor Bicske szélén, Batthyány Gyula festőművész emlékeit kutattam, csak a Nagy Károly féle csillagvizsgáló romjait és a „Mauzóleumot” találtam. A „Hegyi kastély” romjaira nem leltem, pedig annak bejáratánál tudtam a híres pincelejárát nyomait. Az éppen ott tevékenykedő luxus terepjáróval érkező „tűzszerészek” a csillagvizsgáló mellett ásták kutatóárkukat.).

A bicskei nehéz életből először Mály Éva menekült meg, amikor 1947-ben férjhez ment a Csapdii születésű Tömpe Józsefhez és a bicskei Ischlik család házába költöztek albérletbe, Bicske központi részébe, a piactér közelébe. Mály Nándor második lánya, Judit 1948-ban ment férjhez Lamos Árpádhoz és Tata-tóvárosban kezdtek új életet.

A villa két, emeleti helységében dr. Mály Nándor és társa, Rózsika maradt, békében. 1954-ig. Ekkor, egy tavaszi délutánon vendégségbe voltak hivatalosak, ahol az egyik szobában jól hangolt zongora állt. Mindenki tudta, hogy Rózsika remekül zongorázik, ezért megkérték, hogy szórakoztassa a társaságot. Örömmel ült a zongorához, de azonnal észrevette, hogy honnan is származik a hangszer... Rezzentelen arccal, boldogan végigjátszotta az estét, eljátszotta Nándor férje összes kedves darabját, majd este hazaindultak a Galagonyás felé. A hosszú gyaloglást követően, hazaérve Rózsika iszonyú fejfájásra panaszkodott, majd összeesett. Utolsó szavai azok voltak, hogy "*hagyjatok meghalni...*" Másnap reggelre meghalt.

Rózsika magával vitte élete nagy titkát, egy pesti szerelem örök vágyakozását és emlékeit, amiről csak két ember tudhatott. Ez a két művész Budapesten élt, szép kort megélve, a 70'-es években hunytak el. Ambrózy Béla (1902, Losonc), a Zeneakadémia tanra és Antalffy Erzsébet (1907) zongoraművész voltak és titoktartási ígéretüket halálukig megtartották. A boldogtalanság vezette Rózsikát a nagy „mostoha anyai” szerep vállalására, bár Mály Nándorhoz fűződő szeretete kétségtelen.

A villa első emeletén egyedül maradt dr. Mály Nándor 1968-ban feleségül vette a Bicskén lakó földrajz- természetrajz szakos tanárnőt, Bácsai Flórárt és hozzá költözött annak Wörösmarty utcai házába.

Pajer Árpád és Edelmann Anna másik gyermeke **Pajer Erzsébet** volt, akinek férje dr. Mészáros Mihály tanár volt, remek szőlősgazda, aki Bicskén és Kecskeméten tanított, majd Csabdira ment iskolaigazgatónak. Egyik alapító tagja és tiszteletbeli elnöke volt a Bicskei Kertbarátok Körének.

Pajer Árpádnak és Edelmann Annának harmadik gyereke, Pajer Mária (Mici), férjhez menetelig Alcsúton, József főhercegeknél volt házitanító.

Dr. Mészáros Mihály,
felesége, lánya és unokái Csabdin,

Negyedik (születési sorrendben második) gyermekük volt **Pajer László**, aki 1907-ben született. A Budapesti József Nádor Műszaki egyetemen okl. gépészmérnöki diplomát szerzett 1929-ben. Az akkori nagy gazdasági világválság miatt először segédmunkás. Csak később kapott mérnöki beosztást a vasút villamosításánál. Megtakarított pénzéből rögtön elkezdett egy-egy gépet vásárolni. Munka mellett kis műhelyt nyitott, majd pályázaton önállósítási kölcsönt nyert. 1939-ben a Bicskei Libamezőn, az első épületben is beindult a munka a „*Pajer László Mechanikai Üzem*”-ben, ami 1944-ig több épülettel bővült. Kerékpárokat készítettek, majd egy saját szabadalmú kézi dinamóval egybe épített

lámpát, aminek a háborúban vették igazán hasznát. Az üzem a 1942-45 között hadiüzemként tevékenykedett. A malmok mellett ez volt Bicske első komoly ipari

üzeme. A legnagyobb alkalmazotti létszám 120 fő volt. A gyártmányok magas technikai színvonalat képviseltek, de legalább olyan fontos volt, hogy akik a gyárban tanultak jó szakemberekké váltak. Az üzemet 1948-ban államosították.

A mérnök Pajer László 1934-ben nősült, felesége **Balázs Emilia** (Mimi). *Balázs Sándor* lánya volt. A Balázs család (három híresen szép lányukkal) a Bicskei nagyállomás épületében lévő restit (vendéglőt) bérelte és üzemeltette.

Pajer Lászlónak és Balázs Emiliának négy gyermekük született. Az első **Emilia** ("Kismimi"), aki Iparművészeti Főiskolát végzett és neves textiltervező, majd főiskolai tanár lett. A második **Judit**, aki tanítóképzőt végzett, és hosszú ideig Debrecenben élt, tanított. A harmadik **Pajer István**, aki gépészmérnök lett, és 1968 óta Svédországban, majd Németországban él, ahol a Porsche autógyár tervező mérnöke lett.

Pajer László és Balázs Emilia negyedik gyermeke **ifj. Pajer László**, aki a Miskolci Műszaki Egyetem Gépészmérnöki karán végzett és rövid idő kivételével Budapesten dolgozott. 1963-ban megnősült: Makay Klárát vette feleségül, kinek családját a kommunizmus vihara üzte az Alföldről (Tiszaugról) Bicskére.

Pajer László rendkívüli műszaki tehetséggel, jó szervező készséggel megáldott, nagy szorgalmú ember volt. Az Edelmann hagyatékkal és saját szorgalmával Bicske vezető polgárai közé tartozott. Az általa alapított üzem mellett sikeres ingatlanbefektetéseket is végzett (pl. Tihanyban telkeket vásárolt). Leleményes gépészeti újításait még a bajorországi menekülésük alkalmával is alkalmazta. 1972-ben tragikus hirtelenséggel hunyt el. Addigra Mály Nándor már kiköltözött a villa emeleti helységéből, ahova fia költözött be új feleségével (Klárival) és első gyermekével, Emilia és Judit lánya férjhez ment, majd Budapestre illetve Debrecenbe költöztek. A legifjabb Pajer gyermek István kalandos úton, egy motorkerékpáron, illegálisan hagyta el az országot, hogy Svédországban, majd Németországban találjon új életre.

Pajer László halála után (1972) Mimi és Laci fia maradt a villában a fiatal feleséggel és kisfiukkal, de a fiatal házaspár új otthonra és önálló életre vágyva hamarosan elköltöztek Bicskéről. Így Pajer Lászlóné (már "Mimi néni") egyedül maradt a hatalmas házban, az óriási kertben, a Galagonyásban, a szőlőhegy oldalán. Erős asszony volt, nem szorongott, nem félt, hanem várta vissza szeretteit. Nem jöttek, viszont eladták a villát. Így Mimi néni Budapest belvárosában kapott egy lakást, de a szabadsághoz szokott lélek nem tudta megszokni a városi életet ezért egy Buda környéki öregotthonba költöztették a gyermekek. Itt sem tudott gyökeret ereszteni és egy rövid kitérő után, végső megoldásként Judit lánya közelében, egy családi ház önálló emeletén élte boldog idős éveit. A számára oly' kedves, régi, bécsi, faragott szekrényt (még a bicskei villából), mindig magával vitte. Ez őrizte titkait.

A Pajer (és néhány évig a Mály) család 1975-ig élt Bicskén, a "Pajer villában", ami Bicske a legszebb és legkülönlegesebb helye. Pajer László 1972-ben bekövetkezett halála után az örökösödési eljárás bonyodalmai miatt a villát el kellett adni. ifj. Pajer László Budakeszire költözött, majd nyugdíjba vonulását követően (és a gyermekeknek a családi házból történő kirepülése után) felesége szülőfalujába, Tiszaugra költöztek, közvetlenül a Holt-Tisza partján élnek.

Ahogy említettem, Bicske családtörténeti érdekessége, hogy itt találkozott össze az ország különböző részeiből származó három család: az **EDELMANN**, **PAJER** és **MÁLY** család. Mindhárom családot az ország építésének fellendülése, a vasútépítés, a tudományos és technikai lehetőségek hozták a főleg német nyelvű területekről. Az

Edelmann család tagjai fontos szerepet kaptak ill. vállaltak az oktatásban, pedagógusok és tudósok voltak, a Pajer család Bicske első gépgyárának megalakítója volt, a Mály család (Prágából származó) őse, mint vasútépítő mérnök vett részt az ország építésében.

Bicske történetét legjobban két forrásból ismerhetjük meg. Az egyik a Bicske Barátok Egyesülete által támogatott és Börcs Imre, Erdődi Gyula, Kiss Márton, Mohainé Fejes Ágnes, dr. Tóth Ágnes valamint dr. Végh Róbert által szerkesztett, KÖTŐDÉSEINK /Bicske Barátok 20 éve; 2005/ című könyv, a másik pedig Kurusa László történészi munkája, amiből az alábbiakban idézek.

Egyik legszebb panoráma az 1-es út mellett, Bicske északi oldalán végighúzódó lankás, dombos vidék. A neolitikum egyik legfontosabb települése volt a Bicske-Galagonyás, amelyet a múlt században tártak fel. Jelenteg ez a vidék gazdagon megművelhető terület. Aki egyszer szőlőskerthez jutott valamelyik dűlőben, apáról fűzre adta át, és adja át ma is a szőlőtermesztés, kertészkedés és gyümölcstermesztés minden titkát. A rendezett, felparcellázott dűlőkben régi pősházák is találhatók. A dombokról leérve a halastavak megnyugtató látványa tárul elénk. A Bicske környékén lévő tavak gazdag madárvilágnak adnak otthon.

ÓCEÁNREPÜLŐK EMLÉKMŰVE

Az első sikeres magyar óceánrepülés 75. évfordulója alkalmából 2006-ban, a Magyar Óceánrepülők Légi Bizottsága emlékművet állított a leszállás helyszínén, Bicske határában. Endresz György pilóta és Magyar Sándor navigátor három világrekordot ért el. Ennek a nagyszerű sportteljesítménynek állít emléket a különleges alakú fekete gránitömb. Mellette mindkét oldalon egy-egy kilométerkő jelzi a megtett kilométereket: Harbour Grace 0 km - 5182 km Bicske. Az emlékmű a Csákvár felé vezető út

Hidak a vasúti vágányok és a Szent László patak felett.

A vasutat átívelő híd a Bihari és Vörösmarty utat köti össze. A néprajv „vágány hídnak” is nevezte, a vasút építésekor idelelőpítet cigány nemzetiség után.

Az alsó képen a Szent László patak felett átívelő vasúti híd látható. Mindkét képen még a villamosítás előtti vasútvonal látható.

A Szél utca tőrré szélesedő végén volt a piac ill. vásárter, ez a terület ma a Kossuth tér. A felső képen lévő épületek többsége már nincs meg. A templom oldalánál lévő épületek helyére épült a TURUL vendéglő, amely a Kurik családé volt. Később ez lett a község kultúrháza.

A másik sarlon látható a Gémmel trafik, az 1960-as években a helyére épült fel a Kék Csillag étterem, majd 2001-ben ez is lebontásra került és itt épült fel a SPAR áruház, jobb oldalon a református templom és parókia látható.

Az alsó kép egy piaci napon készült az árások sátraival az 1910-es években.

Színezett képeslap a bicskei aratásról.

A bicskei "Galagonyás" egy holdnyi területén építette fel Edelmann Sebő kanonok nyaralóját, ami egyben laboratóriumokat is tartalmazott. Nyaralójában tartózkodását az épületre kitűzött premontrei rend zászlaja jelezte. Edelmann Sebő aktívan bekapcsolódott Bicske gazdasági és társadalmi életébe is, jó barátságot tartott fenn a Szombathelyen megismert *Batthyány* család tagjaival, akiknek bicskei kastélyaiban gyakori látogató volt.

Az iparos Edelmann család Ausztriából költözött Győrbe (egykori lakóházuk ma is látható). Két leánytestvére Anna és Mária később Bicskén telepedett le (ide házasodott).

DR. EDELMANN SEBŐ János (1853 júl. 21-én, Győrben született és 1921 máj. 29-én, Budapesten hunyt el, Bicskén temették el. A következő cikk a Természet Világa 2018 őszi kiadásában jelent meg:

EDELMANN SEBŐ FIZIKUS,
premontrei kanonok, Szombathelyi tudós tanár.
Tömpe Péter⁶

A magyar oktatásban - különösen a 19. században - vezető szerepet játszottak az egyházak. Kiemelkedő tanító rendek a bencések, ciszterciek és premontreiek voltak, melyeket vékony szálak fűztek a római Szentszékhez ezért életmódjukat és tevékenységüket (szabályzat híján) az anyaházuk püspöke szabályozta, természetesen az állami tekintéllyel megerősítve.⁷ Az egyház egyfajta mecénásként állt a tudós tanárok tevékenységének háttérében, nem közvetlen anyagi támogatással, hanem azzal, hogy mentesítette őket a megélhetési gondoktól, nemkülönben a családi kötelezettségektől. Ez a bizonyos aszkézis, a szerzetesi fegyelemben élő értelmiséginek természetes életformává alakult és teljesítményük egyenletességét biztosította.

A szombathelyi papi és pap-tanári társadalom nem lebecsülendő szerepet játszott a város reformkori, majd kiegyezés-kori tudományos életben. A fehér gyapjából készült kanonoki talárt és kék cingulust viselő premontrei rendtagok is kivették részüket Szombathely felemelkedésében.

A Csornai Premontrei Kanonokrend⁸ tagja volt **Edelmann Sebestyén (Sebő) O.Praem.** (1853 - 1918)⁹ szerzetes, pap-tanár, aki csak az iskolának (a Szombathelyi Szent Norbert Gimnáziumnak) és tudománynak élt, tanított ezért lelkipásztori teendőkkel nem foglalkozott, de rendkívül aktív közéleti tevékenységet folytatott, mindig a tudomány és technika szolgálatában. A csornai prépostságnak legtöbb tagja, *Scitovszky János (1785 - 1866)* primás 1853. évi vizitációjának idején (*Gyöngyössy Pál* prépostságakor) összesen 39 volt, akik közül különösen sokan foglalkoztak természettudománnyal. Néhányuk emlékét a Szombathelyi Szent Norbert Gimnázium falára függesztett emléktábla hirdeti./**1. ábra**/

---

⁶ tompepet@t-online.hu

⁷ Inzsöl Richárd O.Praem.: A CSORNAI PREMONTREI KANONOKREND BELSŐ ÉLETE A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN. Egyháztörténeti szemle 5. évf. 2. szám. (3-59) 2004.

⁸ Kovács Imre Endre: Szerzetesrendek a Kárpát-medencében, Premontreiek. Budapest, 2002.

⁹ Edelmann János noviciátusának megkezdésekor (1872) a Sebestyén (Sebő) nevet választotta.

Az oktatói tevékenységéről híres **premontrei rend** (O.Praem.¹⁰) az 1121. évi alapítását követően, hamarosan megtelepedett Magyarországon is. A premontreiek monostoraikat a városokban és forgalmas helyek közelében telepítették, így szemlélődő életformájukat összekötötték az oktatással. Szent Ágoston reguláját követték. Magyarországon, a 13. században, *II. István király* (1116-1131) hívására már 12 helyen volt prépostságuk, melyek közül ma legismertebbek a **Csornai** apátság, a **Zsámbéki** kolostorom és a **Gödöllői** apátság (ami a Jászói apátság 1922. évi újraalapított mása), de közismert, hogy a **Budafokon** lévő Budai Nagy Antal gimnáziumot 1937-ben a premontrei rend alapította Kolumbán Virgil kanonoksága idején. Premontrei prépostsághoz tartozott a **Margit-szigeti** kolostor is. (A premontrei rendnél a nagyobb rangú kolostor, ill. rendház vezetője a *prépost*, a kisebb rangúé pedig a *perjel*.)¹¹ A prépostságok nagy része királyi alapítású volt, ami gazdasági tevékenységükben követhető nyomon.

A premontrei rend tagjai nem szerzetesek voltak, hanem un. reguláris kanonokok ezért fő feladatuk a lelkipásztori szolgálat volt, amihez az oktatás és tudományos munka is tartozott.

Azok a rendi növendékek (klerikusok), akik egyetemi képzésben szándékoztak képezni magukat a rendi nagykáptalan¹² jóváhagyását és támogatását igényelheték. A teológia elvégzését követően a rendi növendékek egyetemi tanulmányaik elvégzésére három éven át Budapesten maradtak, ahol az első évben alapvizsgákat a másodikban pedig szakvizsgákat tartoztak letenni. A növendékek elegendő anyagi támogatást, havi ellátmányt, könyveket, szállást kaptak. / Egy első éves egyetemi hallgató 6 inget, 6 gatyát, 6 zsebkendőt, 6 pár harisnyát, 3 törülköndőt, 12 ligulát (kanalat), 1 kollárét (a reverenda nyakrészére erősítendő gallért), 1-1 téli és nyári nadrágot, egy nyári kabátot és két évenként egy téli kabátot kapott. Továbbá minden évben egy kalapot, két pár cipőt és talpalást, valamint havi 10 Ft illetményt is kapott./ A szakvizsgák letételét követően két év alatt (próbaéves helyettes tanárként tevékenykedve) tartoztak pedagógiai vizsgát is tenni. Minden minősítéssel kapcsolatos dolgot és személyi adatot a káptalan törzskönyvében tartotta nyilván annak titkára.

Kialakult a tipikusan magyar szerzetes-pap-tanár típus, aki csak az iskolának élt, ott első sorban tanít, lelkipásztori teendővel nem foglalkozik, vagy csak a kevés számú rendi plébániák egyikébe vonult vissza, ha a tanításba belefáradt, vagy fegyelmi kihágásai miatt büntetésből került oda. A Szent Ágostoni regula szigorúságát gyakran megszegték, különösen a személyi anyagi javak tekintetében. Utóbbi gyakran előfordult a polgári életbe és ipari tevékenységbe csatlakozó szerzetesek esetében. *Edelmann Sebő* például részvénytulajdonos és társasági igazgatósági tag volt Szombathely több vállalkozásában és ezért magas jövedelemre tett szert. Talán ezért kellett visszavonulnia az egyházi élettől (1907 június 30.-án) és leánytestvére *Edelmann Anna* családjához költöznie Bicskére, az ottani Galagonyás nevű szőlőhegyen épített villájába. A bicskei "Galagonyás" a "bagolyvári" városrészen, a Batthyányi uradalom területén helyezkedik

¹⁰ OPraem. (O.Praem.): "Ordo Premonstratensis", premontrei rend,

¹¹ Premontrei műemlékek található Ócsa, Gyulafirátót, Csorna, Majk, Jánoshida, Túrje, Zsámbék, Árpás és Gödöllő helységeiben.

¹² Káptalannak nevezik a kanonokok tanácsadó testületét.

el, közel a Batthyányiak nagy és "hegyi-" kastélyához valamint a *Nagy Károly* féle csillagvizsgálóhoz. Utóbbiaknak csak romjai láthatók a Bicskéről Zsámbékra vezető út kereszteződésében.

A premontrei tanárképzés kimagasló előnye volt a fokozatosság, amivel a jelöltek tanulmányaik mellett az alsóbb évfolyamokban tanítottak is, a képzés és oktatás egy időben történt. *Edelmann Sebő* például már 1874-ben, 21 éves korában a rend keszthelyi négy osztályos algimnáziumában tanított, miközben egyetemi tanulmányokat folytatott.

Edelmann Sebő 1853-ban született Győrben és a keresztségben a János nevet kapta. Édesanyja *Malecz Anna*, édesapja Edelman(n) János ácsmester volt. Három évvel fiatalabb húga *Edelmann Anna* volt, aki *Horváth Bálint* iskolaigazgató, tanító feleségeként Bicskén élt. A tehetséges és szorgalmas fiatalember a középiskola első hét évét a Győri Bencés Gimnáziumban végezte, de 1873-ban már novíciusként Szombathelyen érettségizett a Királyi Katolikus Főgimnáziumban, mint magántanuló. **(2. 3. ábra.)**

Érettségi vizsgái előtt, 1872-ben lépett be a premontrei rendbe és Sebestyén, (Sebő) néven lett novicius. Szerzetesi próbaideje alatt készült az érettségire, majd annak letétele után 1873-ban egyszerű szerzetesi fogadalmat tett és csak teológiát tanult. A következő évtől főleg természettudományi tanulmányaival és oktatással foglalkozott. Keszthelyi tanárkodása közben teljesítette kispapi kötelezettségeit is, befejezte teológiai tanulmányait és 1876-ban szentelték pappá. Egyetemi tanulmányainak befejeztével és a doktorátus megszerzését követően a Szombathelyi Főgimnáziumban kezdte el tanári pályáját, hogy majd a gimnázium igazgatója legyen. Tanársága mellett rendkívül aktív társadalmi életet élt: bekapcsolódott Szombathely közéletébe.

Szombathely közéletében legmaradandóbb alkotása a közvilágítás megszervezésében, majd elektromos árammal történő ellátásában történő részvétele. A kiegyezést követő lelkesülés a helyi tudósok és mecénások összefogásával párosult. *Kunc Adolf* fizikussal, *Gotgard Jenő* mérnök, akadémikus földbirtokossal (annak Sándor és István nevű testvéreivel) és *iff. Batthyányi Lajos* (1860-1951) országgyűlési képviselő, mecénással megépítették az első légszeszgyárat, ami a város gázvilágítását biztosította.

A gázzal történő világítást a közeli Ausztriában élő, *Auer von Wellsbach* féle, 1855-ben felfedezett gázégővel (tórium harisnya) oldották meg¹³. **(9. ábra, A.)** A gázégőt "légszesz", azaz vízgáz elégetése működtette. A vízgáz képződésének alapja, hogy az izzó szén vízzel érintkezve hidrogénre, szénmonoxidra és széndioxidra bomlik / $C + H_2O = CO + H_2$ és $C + 2H_2O = CO_2 + 2H_2$ egyenletek szerint/. A szénmonoxid és hidrogén éghető gázok, melyek a megfelelő berendezésben égethetők el. Ebben az időszakban írta meg Edelmann a "*Gőzkazán és Gőzgép-üzem kézikönyvét*", amiből több generáció gépészei tanultak és vizsgáztak. **(10. ábra)**

A légszeszgyártás nehézkességére hamar rájöttek és más energiaforrást kerestek a világítás megoldására. Az elektromos áram és elektromos izzók alkalmazása tűnt a legmegfelelőbbnek. **(9. ábra, B.)** A *Gothard* testvérek és Batthyányiak anyagi segítségével azok Ikervári birtokán építették meg Magyarország első vízierőművét.

¹³ Auer von Wellsbach, No.1535., A.D.1898. szabadalmi bejegyzés.

Ikervár területén a Rába folyónak két kanyarulatát összekötötték és duzzasztó gátat építettek ki. Egy műcsatornán át vezették a 4200 L/s sebességgel áramló vizet az 5 turbinára. A Jonval rendszerű turbinák így 180 percnkénti fordulattal, két hatsarkú, egyenáramú dinamógépet hajtottak és így 65 A-es, 1500 V-os feszültségű áramot állítottak elő. Szombathely, Sárvár és Ikervár ellátását (110 V) másodlagos egyenáramú, Raffard-féle generátorokkal biztosították. A 9 mm átmérőjű, elektrolitikus vörösréz sodronyból készült áramvezeték hossza 66 km volt és Szombathely, Sárvár és Ikervár községeket kötötte össze. /A "Vasmegyei elektromos művek RT." 1895-ben alakult, 1 millió Ft alaptőkével./ Az ikervári erőmű ma is látható. **(6. ábra)**. Igazi természettudósi munkamódszernek megfelelően *Gothard Jenő* elő-kísérletet végzett, melynek során szülőfaluját látta el villamos energiával az egyik Nagygyencsen lévő malomba épített erőművel.¹⁴

Az elektromos energia megléte további technikai lehetőségeket biztosított: elsőként telefon összeköttetést építettek ki *Gothardék* herényi és *Batthyányiak* ikervári birtokai között, *Edelmann Sebő* pedig "Az elektromos akkumulátorok." című cikkét 1890-ben jelentette meg a Természettudományi Közönyben¹⁵. Ebben *Edelmann* a *Planté*-féle és a selmecebányai fejlesztésű "Farbaký és Schenek" ólomakkumulátorok tulajdonságait hasonlítja össze. Kihangsúlyozta, hogy az akkumulátorok töltésére milyen előnyös a villamos hálózatra történő csatlakozás lehetősége.

Az olcsó és könnyen hozzáférhető elektromos energia lehetőséget adott a négy jó barát (*Gothard Jenő* - *Batthyányi Lajos* - *Kunc Adolf* - *Edelmann Sebestyén*) számtalan kísérletének elvégzéséhez. Elsőnek ismételték meg Röntgen felfedezését 1896 januárjában és számos Röntgen-fotográfiát mutattak be az 1905. évi, Berlini, első Röntgen-kongresszuson. A vizsgálatokhoz áramforrás, szikrainduktor és vákuumcső kellett, amihez tetemes mennyiségű elektromos energia és technikai felkészültség szükséges.

A fizikai kísérletekhez szükséges eszközök nagy részét *Edelmann Sebő* és *Gothard Jenő* készítette el, majd - megalapítva a Szombathelyi Szent Norbert Gimnázium fizika szertárát - összegyűjtve és rendszerezve tárolták. Ezen eszközök egy része ma is megtalálható a gimnáziumban és a "Gothard Tudomány- és Technikatörténeti Állandó Kiállításon" Szombathelyen.

Edelmann Sebő 1891-ben alapító tagja volt az Eötvös Loránd által indított Matematikai és Fizikai Társulatnak. Matematikusi munkásságának eredménye az 1883-ban beadott és elfogadott "NÉGYZETES MARADÉKOK ELMÉLETE" című doktori értekezése, amit a Franklin Társulat is kiadott **(8. ábra)**. *Edelmann* a továbbiakban nem foglalkozott matematikai problémákkal, hanem látványosabb közéleti, oktatói és fizikusi tevékenységet folytatott. Még ez évben újra szervezte a 120 tagú, gimnáziumi dalárdát, ami számos szombathelyi közszereplést vállalt. 1883-ban tagjai közé fogadta a Királyi Magyar Természettudományi Társaság és ebben az évben lett tagja a szombathelyi "Kazánfűtő és Gépész Vizsgabizottságnak" aminek abban az időben nagy fontossága volt.

1892-től Szombathely városi képviselője lett, 1895-ben kinevezték a gimnázium igazgatójává, 1896-tól pedig Vas vármegye bizottsági és állandó választmányának tagja

¹⁴ Farkas Dénes: A HÁROM GOTHARD-FIVÉR MUNKÁSSÁGA. Vasi szemle. 1963.

¹⁵ Természettudományi Közöny, XXII. kötet 256. füzet, 617-627 old. (1890)

volt. Közéleti szereplésének elismeréseként megkapta a Ferenc József rend lovagkeresztjét.

Látható, hogy szerteágazó tevékenységet folytatott, magas jövedelmet szerzett, amit paptársai nehezményeztek is arra hivatkozva, hogy jól fizető állásaival vétséget követett el az egyházi erkölcs és rend, a szerzetesi fogadalom ellen. Az egyházi ranglétrán megrekedt és az 1900. év szeptemberében megjelenő Szombathelyi Újság is kritikai hangon szólt Edelmann és *Batthyányi Lajos* részvénytulajdonosi tevékenységéről. Utóbbi is hozzájárult ahhoz, hogy 1907-ben visszavonult az egyházi élettől és Bicskére költözött, húga, *Edelmann Anna* (1856-1935) családjához.

1900-ban készült bicskei háza (a Batthyányi birtok közelében), ahol leánytestvére családjával (a későbbi Pajer családdal) élt. Villája közélet színterévé vált, mivel *Edelmann Sebő* a bicskei közéletben is aktív szerepet vállalt: például a bicskei Polgári fiú és leányiskola alapítására alakult bizottság elnöke volt, aminek eredményeként 1918 szeptemberében nyílt meg az iskola.

1921-ben vesebántalmakkal került a budapesti Rókus kórházba, ahol hamarosan elhunyt. *Varga Jenő* premontrei kanonok temette a közös Horváth-Edelmann-Pajer kriptába.

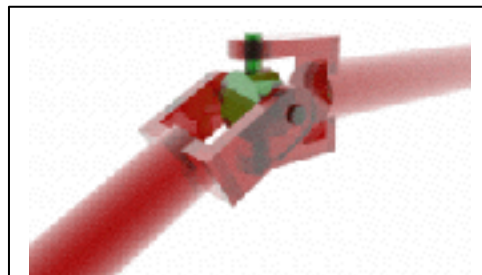
Dr. Edelmann Sebő tudományos és közéleti tevékenységének kronológiája.	
1853	Született Győrben, a Jedlik Ányos u. 10.-ben (Szülei Edelmann János ácsmester és Malecz Anna, testvére Edelmann Anna). Iskolai évek a Bencés gimnáziumban, János keresztnéven.
1872	Belépés a premontrei rendbe, novíciátus, Sebestyén (Sebő) néven a szerzetesi próbaidő kezdete.
1873	Érettségi Szombathelyen, szerzetesi fogadalomtétel (szept. 26.)
1873-1874	Teológiai tanulmányok
1876	Örök egyházi fogadalom szept. 29-én, pappá szentelés okt. 19. Veszprémben, első szentmise okt. 28. premontrei szerzetes pap lett.
1874-1877	Tanítás a Keszthelyi négy osztályos algimnáziumban
1877-1878	Tanítás a Szombathelyi Főgimnáziumban (igazgató dr. Kunc Adolf) A szombathelyi dalárda alapítása.
1879-1880	Tanulmány a fényképezésről, vegytani ismeretszerzés
1880	A Foucoult féle ingakísérlet megismétlése Kunc Adolffal és Gotthard Jenő akadémikussal közösen, Jedlik Ányos jelenlétében.
1880-1881	Matematikai tanulmányok, értekezés írása a "CONGRUENS SZÁMOK ÉS ELSŐ FOKÚ KONGRUENCIÁK" témájáról.
1881-1882	Bölcsészhallgató Eötvös Lórándnál és matematikát hallgat a József Műegyetemen, König Gyulánál.

1882	A Magyar Királyi Tudomány Egyetemen, május 4-én tanári diplomát kap matematika/mennyiségtan (dicséretes) és természettan (jeles) tantárgyakból.
1883	Tanítás Szombathelyen, Doktori szigorlat. A Királyi Magyar Természettudományi Társulat tagja. A szombathelyi Kazánfűtő és Gépész Vizsgabizottság tagja, kézikönyv írása a vizsgázók részére..
1883-1884	A Szombathelyi Meteorológiai Állomás vezetője. Kövesligeti Radó ógyallai csillagással, Gotthard Jenő herényi földbirtokossal és dr. Kunc Adolfal közösen felvételt nyer az "Astronomische Gesellschaft" tagjai közé. Könyvtár alapítása a Szombathelyi Főgimnáziumban. (10173 könyv)
1884	"Tanácskozmányi jegyző" majd a fizikai, csillagászati, kémiai és matematikai szertár őre a Szombathelyi Főgimnáziumban,
1885	A Szombathelyi Főgimnázium igazgatója.
1888-1889	A Szombathelyi városi közvilágítást ellenőrző bizottság (és állomás) elnöke.
1891	A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók központi választmányának tagja. S bécsi és berlini elektrotechnikai egyesületek tagja. November 5-től a Matematikai és Fizikai Társulat alapító tagja.
1892	Vas vármegye városi képviselője.
1895	A Vas vármegyei Elektromos Művek Rt. részvénytulajdonosa, A Szombathelyi Légszesz-világítási Rt. elnöke, melyeket együtt alapított Batthyányi Lajos gróffal, Gotthard Jenővel és Gouth Sándorral. (1200 Korona jövedelem és 100 db. részvény birtokosa.)
1896-1907	Vas vármegye bizottsági és állandó választmányának tagja, a milleniumi ünnepek szervezője. Megkapja a Ferenc József rend lovagkeresztjét.
1900	A Vasvármegyei Elektromos Művek 1900-ban szerezte meg a <u>Légszeszgyár</u> részvénytöbbségét, ekkor Edelman Sebő lett a gyár elnöke. A bicskei "bagolyvári"(galagonyás) területen (szőlőhegyen), a Batthyányi kastély közelében villát épít, ahol fizikai és gépészeti kísérletekre alkalmas helységeket is kialakít.
1907	Június 30-án, 54 éves korában nyugdíjba vonul, <u>Burány Gergely</u> premontrei prelátus felmenti, visszavonul az egyházi élettől is. Bicskei villájába költözik leánytestvére Edelman Anna (1856-1935) családjához (akinek férje Horváth Bálint (1856-1912) a bicskei elemi iskola igazgatója. Lányuk, Mária Pajer Árpádhoz ment feleségül.
1914	A hadiözvegyeket és hadiárvákat támogató egyesület elnöke.
1918	Az 1918-ban megnyílt Bicskei polgári fiú- és leányiskola alapító bizottsága elnöke.
1921	Vesebántalmakkal Budapestre, a Rókus kórházba kerül, ahol május 29-én meghal. Bicskén temeti el Varga Jenő premontrei kanonok.

4. ábra

Foucault 1851. március 26-án a párizsi Pantheonban egy 67 méter hosszú, 28 kg tömegű ingával nyilvánosan szemléltette a Föld forgását: a szabadon lengő inga alatt a föld elfordul.

Kardáncsukló biztosította az inga lengési síkjának

A.

B.

C.

6. ábra

Ikervári vízerőmű ma (A.) és 1900-ban a miniszteri látogatáskor (B.). Edelmann Sebő előadása a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1892. évi közgyűlésén (C.)
 Az erőmű terveit Gothard Jenő készítette, kezdetben közel 600 kW-os teljesítményű, svájci gyártmányú gépek működtek benne.
 A Baththyány család 1896-tól kezdte meg az építkezést és 1900-ban adták át.
 A ma is működő erőmű jelenleg német tulajdonban van.

Bicskei. Edelmann villa.

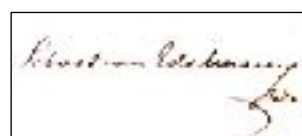

7. ábra

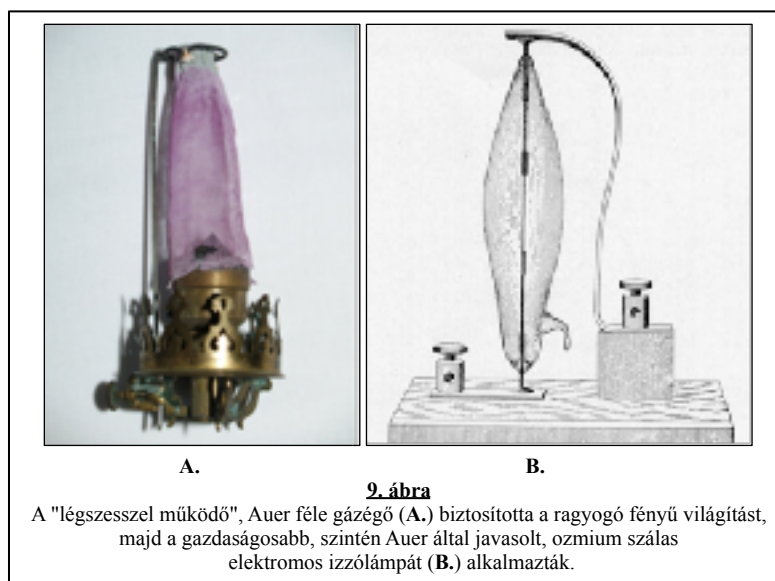
A bicskei Edelmann villa 1900-ban és 210-ben, mint "Pajer villa" volt ismeretes.
 A villa háromszintes pincében generátor és vízemelő működött, valamint

8. ábra
Edelmán Sebő matematikai témájú
bölcsészdoktori értekezése
1883-ban .

10. ábra
Edelmán Sebő legnépszerűbb könyve

9. ábra
A "légszesszel működő", Auer féle gázégő (A.) biztosította a ragyogó fényű világítást,
majd a gazdaságosabb, szintén Auer által javasolt, ozmium szálas
elektromos izzólámpát (B.) alkalmazták.

Képek a családi fényképalbumokból:

Balról jobbra: Pajer István, Lamos Árpád (Mály Judit férje), Pajer Emilia, mögötte takarásban Tömpe Géza, Mály Éva (Tömpe József felesége), Mály Judit, előtte, középen Pajer Judit, hátul ^{dr.}Mály Nándor, Pajer Lászlóné (Balázs Emilia, Mimi) és Pajer László, elől Tömpe Péter és Lamos Attila.

A villa Bicske felé néző szárnya 1939-ben.

1936

Dr. Mály Nándor és Pajer Róza

dr.Mály Nándor állatorvos őrnagy 1936-ban özvegy,
két leány (Mály Éva és Mály Judit) édesapja

1940

Mály Éva.....dr.Mály Nándorné Pajer Rózsika.....Mály Judit

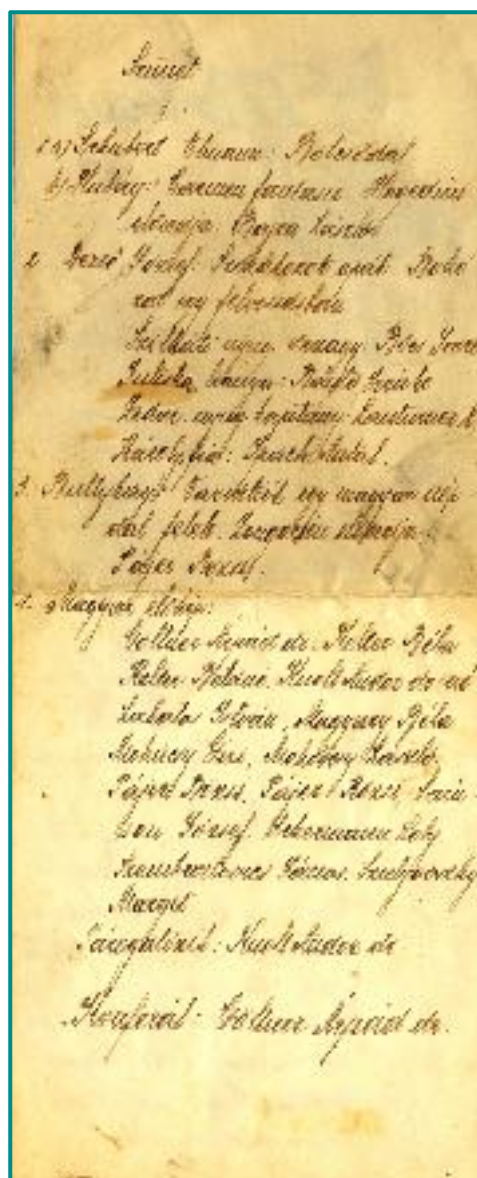

Mály Nándor két asszony-lányával, 1955-ben:
Mály Éva, Tömpe Józsefné és Mály Judit, Lamos
Árpádné.

A három unokával, Tömpe Gézával, Tömpe Péterrel és
Lamos Attilával.

**Közösségi élet emléke Bicskén 1932-ben:
Szilveszteri összejövetel Batthyány Gyula "Hegyi kastélyában" 1931-ben.**

Műsor: Megnyitó: Batthyány Gyula gróf, festőművész;
 Brams: "Magyar táncok" zongora négykezes, dr. Zalai Lászlóné és Pajer Rózsi;
 Ábrányi Emil: "Mi a haza?" melodráma, dr. Knoll Andor és neje, férfikar: Gál Ferenc;
 "Magyar dalok" Mohácsi László, zongorán kíséri Mohácsi Gizi;
 Pásztor József: "Fekete toborzó" irredenta színjáték egy felvonásban,
 Rendező Vörös Benő,
 Szereplők: Kelemen Júlia, Marton József, Hutira Bözsike, Mészáros Károly;
 Kovács Lajos, Mészáros Irénke, Martonoviczky Ferenc, Baumgartner Marika;
 Hubay: "Carmen fantázia" hegedűn előadja Bajza László;
 Dezső József: "Szórakozott apák" bohózat, Böcs Imre, Bántó Irénke, Lauturner László, Ipach Antal;
 Variációk egy nagyon szép dal felett: zongoránál Pajer Rózsi;
 Magyar élőkép: dr. Göllner Árpád, Keller Béla, Keller Béláné, dr. Knoll Andorné, Lakatos István,
 Magyary Béla, Mohácsi Gizi, Mohácsi László, Pajer Bözsi, Pajer Rózsi, Sámszon József,
 Szembratovics János, Szulyovszky Margit;
 Tárogatózik: dr. Knoll Andor; Konferál dr. Göllner Árpád.

Edelmann (Pajer) villa 1932-ben

A villa
hétköznapi
a Mészáros
Marianne
(elhunyt
február) által
levelekből
ismertem
Benkőváriné
Mészáros
Marianne,
Erzsébet
leánya volt,

Az 1921-ben elhunyt

életét

2012

írt

meg.

Pajer

rajz,

művészettörténet szakos tanár volt. Édesapja Mészáros Mihály, Kecskeméten élő tanár volt, később iskolaigazgató Csabdin. Fiuk "Putyó" Kecskeméten, lányuk Benkővári Marianne, Tápiógyörgyén él.

Mészáros

Marianne

Mály Nándor őrnagy

Pajer Rózsika

1936

édesanyjának Pajer Erzsébetnek férje Horváth Árpád bicskei iskolaigazgató. Horváth Árpád haláláig a villában élt. Ő telepítette és gondozta a villát körülvevő parkot, tenispályát, szökőkutat és méhest. Ő telepítette a hatalmas szőlőt is. Pajer Árpád "nagyapó" néven az összes gazdasági fenntartási és kertészeti munkákat végezte, híres méhessel, szőlővel, stb. Halálukig ők is a villában éltek, a kert bal oldalán épült, külön épületben az egykori lóistálló közelében, mert a villa korai életében szükség volt a lovas kocsik használatára is.

Pajer Árpádnak (felesége Horváth Mária, édesanyja Edelmann Anna) négy gyermeke született: **Rózsika, Erzsébet, László és Mária**. A négy Pajer gyermek Edelmann Sebő jóvoltából anyagilag gondtalanul élő igen tehetséges ember volt. *Pajer Rózsika (1898)* és *Pajer László* a pesti egyetemeken tanult gyermek meghatározó egyéniségek voltak a villa életében. Rózsika a művészetekben volt tehetséges, László pedig mérnökként a bicskei ipar egyik megteremtője lett. Rózsika születése egybe esett a villa elkészültével, ezért annak először a "Rózsika villa" nevet adták, majd "Edelmann villa" és legtovább a "Pajer villa" nevet viselte. (Közel a '30-as években épült "Pajer üzemhez").

Rózsika igen jól rajzolt, de egy baleset miatt (az akkor használatos "tintaceruza" letört hegye a szemébe fúródott) látása megromlott, ezért zongorát kezdett tanulni a pesti Fodor Zeneiskolában¹⁶ és a Zeneművészeti Főiskolán, ahol zongoratanári képesítést szerzett. A baleset miatt a budapesti szemklinikán fekvő Rózsika akkor ismerte meg Jászai Marit, akitől egy szép gyűrűt kapott ajándékba (utóbbi jelenleg Tömpe Péter tulajdonában van). Jászai Mari egyébként Edelmann Sebő premontrai kanonokkal volt baráti viszonyban és többször járt Bicskén. Önéletrajzi könyvében kritikus hangon írt a bicskei polgárokról¹⁷.

Pajer Rózsika az első háború idején járt Pestre, a Fodor Zeneiskolába, ahol megismerkedett *Ambrózi Bélával* (Losonc, 1902.), aki zeneakadémiai zongoraművész-tanár volt és, aki 1938/39-1967/68. közötti tanévekben is zongorakötelező és a zongora metodika tárgyat tanított. Itt ismerkedett meg *Antalffy Erzsébet*tel is.).

Mészáros Marianne írása Pajer Rózsikáról (2005. 02. 25.): "Rózsika nagyszerű ember volt. Fiatalon festett és zenélt is, aztán (egy balesetet követően, amikor egy lepattanó tintaceruza a szemét megsértette) a zongorát választotta és így került a Zeneakadémiára (Fodor Zeneiskola. T.P.) Ezért lehetett később több zongora tanítványa is. Naponta több órát zongorázott akkor is, amikor Nándor bácsi (dr. Mály Nándor) felesége lett. Úgy tudom főznie sem kellett, sem háztartást vezetnie, mert elvégzett mindent Eszti, aki több volt, mint házvezetőnő, családtagnak számított. Rózsika a feladatait (két mostohalányát is beszámítva) mindig, a legjobb tudása szerint elvégezte. Gondja inkább csak Judittal (a fiatalabb Mály lánnyal) voltak, aki nagyon is élni akart, mintha tudta volna, hogy neki kevesebb évek jutnak, mint Éva nővérének.

"Mimike": Pajer László gépészmérnök, a Pajer üzem alapítója felesége, *Balázs Emilia*. A négy "Balázs lány" egyike, akik szépségükről és jó módjukról voltak nevezetesek. Édesapjuk a Bicskei Vasútállomáson (nagyállomás) lévő resti tulajdonosa volt. 93 éves korában hunyt el. Gyermekeik: Emilia (Kis Mimi textiltervező iparművész, Judit, tanítónő, Laci, gépészmérnök, István(ka) gépésztechnikus.)

Pajer László tehetséges és igen szorgalmas gépészmérnök. 1972-ben halt meg (egyes hírek szerint áramütés érte). A "Pajer üzem" alapította, ami később haditermelésre tért át, ezért a hadkötelezettség alól fel volt mentve. Megteremtette a család pénzügyi

¹⁶ A Fodor zeneiskola, felsőfokú képzést adott, ma a Tóth Aladár zeneiskolaként működik. A Fodor család *Csabdiról* származó zsidó család volt.

¹⁷ Lehel István (szerk.): JÁSZAI MARI EMLÉKIRATAI, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

alapjait. (Többek között kerékpárokat, és saját szabadalmú kézi dinamóval működő lámpát gyártott a honvédségnek.)

Tömpe Péter levélváltása Mészáros Mariannal (2005 - 2011)

Tömpe Péter levele Mészáros Mariannak:

Kedves Marianne néni!

Nagyon szépen köszönöm a hosszú, „húsvéti”-levelet.

Örültem a bővebb válaszában, jó dolog emlékezni is, de megismerni is a régi (és kevésbé régi) történeteket. Meg tartozunk is az elmenteknek annyival, hogy szeretettel emlékezünk rájuk, valamit elmondunk az utánunk jövőknek...

Egy kémia-történeti téma kutatása kapcsán az akadémia kéziratárába járok és most, pénteken találtam egy személyes levelet, amit Edelmann Sebő írt, egy számomra ismeretlen tudósnak. Néhány nap múlva megkapom ennek az 1892-ben írt levélnek a kópiáját. Majd el fogom küldeni...

Itthon, az ágyam felett, a falon van egy nagy gobelin-kárpit, ami Bicskéről van, a villából és egy falkavadászatot ábrázol. Gondolom, az is Rózsika nénié, ill. a Pájer családé volt...ha jól emlékszem a villában is volt egy hasonló. /Persze az én memóriám sem túl jó, bár 4-6 éves lehettem, amikor ott voltam.../ Különös, hogy milyen emlékek maradnak meg az emberben a kora-gyermekkor világából. Mivel nem sokszor voltam gyerekkoromban vidéki rokonoknál, ezek a látogatások nagyon megmaradtak az emlékeimben. Magam is csodálkozok néha. Érdekes, hogy Rózsika néniére egyáltalán nem emlékszem, csak a hajára... inkább Vera néni házvezetőre, meg, persze a kertre és Istvánkára, aki hasonló korú volt, mint mi...Rózsika néni egy kézzel írott receptkönyve nálunk van, a mamié és még most is használjuk (használok)...és van egy szép gyűrű is, ami az övé volt, úgy tudom...egy sötétkék kő, körbe kis briliánsokkal...Mami szerint Rózsika nénié volt, akkor kapta, amikor „egy komoly” szemműtété volt (amit tetszett is említeni). /Mami úgy emlékezett, hogy egy tintaceruza-darab fúródott a szemébe.../

Nagypapa illetve Flóra néni halála után csak néhány iratot és néhány fotóalbumot kaptunk meg. Én nagyon kedveltem Flóra nénit, de valahogy, talán bizalmatlan volt hozzánk...mamival el-elmentünk hozzá Bicskére (egy jó kémiakönyvet kaptam tőle, ami még mindig megvan...) Majd egyszer Flóra néniről is fogok kérdezni...Nagypapát meg példaképemnek tekintetem ezért is gyűjtök össze mindent, ami vele kapcsolatos. /Jó tudományos cikkei is vannak az állatorvosi folyóiratokban, még Angliában is....A lovak szembetegségei volt a szűkebb szakterülete./ A hadtörténeti levéltárban is vannak dokumentumok róla...Utólag tudom meg, hogy milyen nagy lelki erejük volt: hazatérve, a háború után, mindent elveszítve...Tudom, hogy nagyon szerette a Pájer családot, ezért is van olyan sok fénykép róluk. (Ha tetszik kérni, elküldök sok másolatot...) Én úgy tudom, hogy ő segített abban, hogy Pájer Laci bácsit ne hívják be katonának (orvosi leletekkel, összekötetésekkel stb.) kedvelte őt és Laci bácsi pedig vigyázott a „lányokra”...Szörnyű évek lehettek ezek a háborús esztendőök. Nagypapa naplói is megmaradtak és néhány hivatalos levele, meg mami 1945-ös naplói. Mami két naplót vezetett a menekülés idejében, egy nagyobbat, egy levél méretűt és egy kisebb naptár-szerűt. Ennek az utóbbinak a másolatát mellékelten elküldöm. Elküldhetem, azt hiszem, mert nincsenek benne kellemetlen adatok...Legfeljebb utalások olyan eseményekre, amelyek akkor, a háborús időkben érthetőek voltak....(a másik naplót egyenlőre nem küldöm). Mindkét napló bizonyos részei gyorsírással készültek. Szerencsére én a

gimnáziumban tanultam kicsit gyorsírást, amit mostanában felelevenítettem és így el tudtam olvasni. Nem tudom ildomos volt-e, de hát megkérdeztem Mamit, hogy elolvashatom-e? Igent mondott, hiszen ő már semmire sem emlékszik...Nos, ezek a gyorsírásos részletek elég szívszorítóak...és két dologgal foglalkoznak: az utazás alatti konfliktusokra és amerikai katonákra. Ezekből a részletekből gondoltam azt, hogy a Mimi nénivel való kapcsolat akkor tört meg...Gyakori bejegyzés, hogy „számtalan megaláztatást kell elviselnünk (mármint Judit néninek és maminak)..” nem osztották meg velük az ételt, illetve eltagadták, elrejtették előlük az étel egy részét, titokban ettek, amikor úgy vélték, hogy a két lány nem veszi észre...Éreztették, hogy megtűrt, idegenek, felesleges terhek az úton...stb. Az évek multával persze másképp értékelné ő is az eseményeket, de, ahogy értelmezem, mindenkinek rendkívüli események voltak: Laci bácsi és Mimi néni vállán nagy teher lehetett, félelem a bizonytalanságtól, tanácstalanság...és a két huszonéves „mály-lány” a legnehezebb korban, semmihez nem értettek, gondolom, nem sokat tudtak az életről, csak a sok-sok álom és szomorúság. Nem is tudom pontosan, hogyan értek haza Bicskére, Székesfehérvárra...Mami mindig is Fehérvárra vágyott, boldog élete lehetett ott. A háború utáni szegénység és az új életmód igen nehéz lehetett és most már úgy látom, hogy valami menekülés-féle is szerepet játszott mindkét házasságban. Mert az bizonyos, hogy más férjéről álmodtak annak idején...meg kellett alkudniuk sok mindennel, meg kellett tanulniuk sok mindent...Nagypapa helyzete is igen nehéz lehetett. Erről sok dokumentumom van: sok levél és kérvény az akkori honvédelmi miniszterhez, egy életpálya semmivé válása és újra kezdés terhe...Ebből a korból van egy másik levél, amit mellékelek. Lehet, sőt bizonyos, hogy a Laci bácsiról említettek nem igazak, de ahogy az akkori kort ismerjük (már) reménytelené vált, hogy nagypapa nyugdíjat kapjon...És négyen, szorongva a villa két szobájában...reménytelen lehetett...és különös figyelme volt a sorsnak, hogy mami megszerette édesapámat, Judit néni pedig megismerte Lamos Árpádot... Rózsika néni sorsa volt talán a legszomorúbb: mami mesélte, hogy milyen sokat vállalt, mennyit dolgozott...erős, kemény asszony lehetett...nagyon tisztelem utólag, személyes ismeretség híján is.

Benkőváryné Mészáros Marianne levele Tömpe Péternek

2005. 02. 25.

Kedves Péter!

Már lelkiismeret furdalásom van, hogy még nem válaszoltam. Köszönöm az újabb fotókat.

Rózsikáról kérdez. Sokszor gondolok Rá én is. Micsoda nagyszerű ember volt! Fiatalon festett és zenélt is. Azután a zenét választotta és így került a Zeneakadémiára. Később volt néhány zongoratanítványa is. Ő maga naponta több órát zongorázott. Mikor Nándor bácsi felesége lett, úgy tudom, főznie nem kellett, mert ott volt Eszti. Úgy emlékszem, így hívták a családtagnak számító házvezetőnőt. Rózsika engem többször meghívott Székesfehérvárra, mert Évával jó barátságban voltunk.

Ő a feladatait, azt hiszem, mindig a legjobb tudása szerint

ellátta. Azt hiszem, erre anyukája –Éva- is így emlékszik. Gondjai úgy hiszem Judittal voltak. Ő szegény, mint aki csak érezte volna, hogy fiatalon kell meghalnia, nagyon is élni akart. – Hogy pontosan mire mondta Rózsika, arra nem emlékszem, de a mondatára nagyon is, hogy én ezt vállaltam, nekem ezt kell csinálnom. Azt hiszem, Nándor bácsival ők nagyon jól megértették egymást.

Háborúban mindent elveszítettek. Gondolom, nem lehetett a régi életet elfelejteni. Fehérváron ott volt a szép otthon és a napi több órás zongorázás. Azután Bicskén, az emeleten lakni és feladni az addigi életet.

Főzni kellett, méghozzá igencsak szűkös körülmények között. Rózsika megtanult főzni és azt is művészi szintre vitte.

Nagyon nagy segítségére lehetett ebben, hogy Nándor bácsi állandóan dicsérte, hogy ilyen jól ezt még senki sem csinálta. Annyira belejött a főzésbe, hogy anyukámnak még egy receptkönyvet is írt. Nagy bánatom, hogy az a költözködések alatt elveszett, de az én receptkönyvemben is van olyan leírás, ami tőle való.

Zongora nem volt. Sose hallottam, hogy emiatt panaszkodott volna. Aztán, egy este valahova hivatalosak voltak, ahol volt zongora. Akkor este eljátszotta mind a kedvenc darabjait. Azután reggel összeesett és meghalt.

Anyukámnak nagyon hiányzott, mikor ők visszamentek Kecskemétre Csabdira. Apukát hívták oda igazgatónak az iskolába. Ők ismerték bicskei munkásága alatt és tudták mennyi társadalmi munkát végzett: hadiárvák, özvegyek ügyeinek intézését. A volt tanítványok könyvet is írtak róla, halála után. A szülő is megvolt még akkor. Nagymama és Rózsika halála után nem volt, aki a munkásoknak utána tudott volna nézni, noha apuka csak szabadidejében ment Csabdira. Végül is odaköltöztek. Mamikámnak a kecskeméti otthont volt nehéz itt hagyni és igen sokszor emlegette, hogy milyen más lett volna, ha Rózsika még él. Jómagam, mivel én is tanítottam (Kecskeméten a "Zrinyiben", rajzot), leginkább a nyári szünetekben voltam Csabdin, ill. egy-egy hétvégén, mert a szombatot –akkor még nem lévén szabadnap- megkaptam alkotónapnak. Így én túl sok embert Csabdin nem ismertem. A dr. Nagy Laci Bácsit, Ica nénit (vezetékeve nem jut eszembe), Binderéket. Szilicsányék laktak a szomszédunkban, de inkább csak a nevek jutnak eszembe, nem a személyek.

Kislány koromban mi Bicskén a villában laktunk, nem Csabdin és mivel hárman voltunk és Bicskén még nem volt középiskola, akkor kérte édesapám, hogy helyezték nagyobb városba. Így kerültünk Kecskemétre vissza, 13-14 éves voltam.

A villát, igen a „nagy nagybátyám” dr. Edelmann Sebő építtette. Ő nagy koponya volt. Mint premontrei kanonok, a Szombathelyi gimnázium igazgatója, mint fizikus az Ikervári vízi-turbinák létesítője. Batthyánnak volt a tanácsadója, de a bicskei takarékpénztárnak is igazgatója volt. Ezt időben meg kellett volna kérdeznem valakitől, de már alig van, aki tudja, hogy hogy is férhetett ez a sok feladat össze, még a földrajzi távolságok miatt is.

Ő a dédnagymamának és a Mari néninak (Edelmann Anna és Mária) volt a testvére. Mind Bicskén vannak eltemetve.

Ritkán jutok én is oda a temetőbe, de kb. 2 éve jártam ott.

Bicskén és Csabdin nagyon sok szép napot töltöttünk. Naponta gondolok rá. Gondolom, anyuka is.

Őt is nagyon sok szeretettel csókolom, sok üdvözlettel:

Marianne néni.

*Benkőváryné Mészáros Marianne levele
2005. 03.23.*

Kedves Péter és Éva!

Péter mindig meglep a levelével. Ennyi mindent összegyűjteni Sebő bácsiról nem jutott eszébe senkinek, akik vér szerint közelebb álltak hozzá.

Örültem neki, és már Laci is kérte (az ifju Pajer Laciék most itt laknak aránylag közel, Tiszaugon.) Húgom kislánya, Évike ígérte a sokszorosítást a családnak. Mindenki elfoglalt és a tervekből sokára lesz valóság. Sokára válaszolok én is, a menyemet műtötték most epekővel és sérvvel is a fiam és annak kisleánya és a beteg diétás ételmezése rám maradt, így semmi szabad idő nem jutott.

Nagy élvezettel olvastam a régi dolgokat. A régi (1930 körüli) meghívón szereplő személyek nagy részét is ismertem. Érdekes dolgok a régi felkutatása. Én eléggé a mában élek. Időm sem volt soha ilyen elmélyült régi keresésére, de most nagyon sok minden előbújít.

Sebő bácsi 1921-ben meghalt én pedig 1923-ban születtem. Azonban az én ifjú koromban is ő még nagyon élő személy volt. Folyton emlegették.

Nagymamámék a villa mellett, a másik épületben laktak.

Az ebédlőben volt egy hatalmas kép. Lehet, hogy életnagyságú volt, de nekem az emlékekben még nagyobbak tűnik. Sebő bácsit ábrázolta premontrei fehér ruhában. A kék cingulussal. (A kép persze elveszett, mint minden.)

A kép egy olyan keretben volt, mint a régi álló tükrök, tehát egy tartó keret, amiben előre-hátra mozgatható volt. Ettől nekem még élőbbnek tűnt. De ő állandó beszédtema volt gyerekkoromban, tehát biztos, hogy a családnak sok okosat mondhatott.

Még egy érdekes dolog, amit én is nemrég tudtam meg.

***Jászai Mari** a nagy magyar drámai színésznő többször járt Bicskén, a családnál. Több apró emlék is volt, ami tőle való (magyar címer brosstű, bambuszbot, ami ernyő volt és Jászaitól való volt, stb.) Ezekre emlékszem. Régen el akartam olvasni a naplóját, de itt a könyvtárban nem lehetett megszerezni. Nemrég azonban új példányt szereztek be és elolvashattam. Na utalás nem válik a község dicsőségére: egy ünnepségen a himnusz alatt a nők nem álltak vigyáz állásban és ugyancsak leteremtette a társaságot e miatt. Azért akartam elolvasni, hogy, ha annak idején nem kérdeztem meg nagymamámtól, hátha megtudom, hogy kerültek összeköttetésbe vele. Ez nem sikerült.*

Arra is emlékszem, mikor Rózsika szemműtete volt, őt is emlegették, hogy meglátogatta a kórházban. Már csak Mimike, aki valamit tudhat.

Tőle kérdeztem és nagy meglepetésemre azt a választ kaptam, hogy Sebő bácsi barátnője volt...

Persze ennek a mélységeiről aztán tényleg semmit sem tudok.

Ennyit a múltbéli kutakodásaimról.

Mimikéről és Éváról annyit, hogy úgy tudom, hogy ők találkoztak. Egyszer már Pesten, Pistával (a férjével) Mimikénél voltunk és akkor emlegette, hogy anyukával találkoztak. Lett volna valami nézeteltérés? Soha sem hallottam róla.

Lányommal naponta telefonon beszélgetünk. Csabdin volt néhány évig, a szüleimnél, mikor a rajzszakot végeztem a főiskolán. Most emlegette, hogy Nándor bácsi mindig szerdán, a 3 órás busszal jött Csabdira és 7 órással ment haza. Ha Bicskére mentek Laciékhoz a villába, Nándor bácsi is mindig ott ült a fotelben.

Írja Péter, hogy egy másik történet, ami Lacival kapcsolatos. Azonban ez a másik történet engem is érdekelhetne!

Hogy ő Nándor bácsinak ártott volna, szándékosan, azt teljesen kizárt dolognak tartom. Őt egy nyílt egyenes embernek ismertem, aki sokkal inkább segített, mint ártott, pláne a testvére férjének.

Igen jó volna anyuka naplóját elolvasni, ha megmaradt a háborús időkből. Hát ott azért akadhattak nehézségek! Annál is érdekelne, ha Éva megengedné, mert oda mi is majdnem elmentünk. Akkorra már Kecskemétről Bicskére kellett menekülnünk, mert Kecskemétet kiürítették és Laci visszajött értünk is, de már nem tudott Bicskére, mert bent voltak az oroszok.

Hát persze, amit az itthon maradottaknak kellett átélni, arról is hosszú regényt lehetne írni. A legnagyobb bombázások alatt is a rejtett padláson lapultunk az oroszok elől bújva. Három hónapig ott állt a front.

(Nagyon elkalandoztam a témától.)

Azt el tudom képzelni, hogy abból baj lett, hogy Lacit burzsujnak mondták az oroszok, hisz' ott volt a szép kis üzeme, amit tényleg saját két kezével létesített, hisz végzett mérnökként ott dolgozott napszámosként a Pápa-Bécsi vasút villamosításán, ahol felfigyeltek rá.

A burzsujoknak lenni lehet, hogy nem volt jó pont, de hiszen, katonatisztnek sem. Legtöbben haza sem mertek jönni, hát nem kellett ide bűn...Apámat miért csukták le??? Hajnal van és lassan reggel lesz. Még egy kicsit kellene aludni, mert a nap folyamán sok feladat vár. Jó volna hogyan is történt a javak elosztása.

...Annyi minden jut eszembe...Azonban még annyit feltétlenül akarok írni, hogy a nagyszüeim hogyan teremtik elő a kauciót, amikor Rózsika feleségül ment Nándor bácsihoz. Volt egy szőlő (Busuló) a 2. dűlőben is. Hogy ez mikor került eladásra, nem tudom. Lehet, hogy Mici is ebből kapott. Mi a csapdi borszőlő ültetvényt kaptunk meg, amit édesapám aztán magas művelésűvé alakított és még kibővített. Ebből sajnos semmi nem maradt. Amikor Kecskemétre költöztünk, a villába Laciék kerültek.

A családba mindig úgy emlegették, hogy az emelet a Rózsikáé. Így volt is hová menekülni.

Most belegondolva, milyen nehéz lehetett az is, hiszen ott konyha nem is volt, csak odaát a nagymamánál.

Amikor Nándor bácsi Flórát (Bácsai Flóra tanárnő) vette feleségül, anyukám mesélte, hogy ő szólt Lacinak, hogy az emeleti rész a Rózsikáé volt. Laci mondta, hogy igen, ő ezt Nándorral el is intézte. Erről ennyit tudok.

Jó volna még sok mindenről beszélni.

Nyugodt Húsvétot kívánok, szép tavaszt hozzá.

Sok üdv' Évát csókolom. Egyszer Pétrér írja meg azt is, hogy testvérével mi történt.

Tömpe Péter levele Mészáros Mariannak,

Bp. 2011. június 9.

Drága Marianne Néni!

Erre a levélre vártam! Rég óta! Hogy jobban megismerjem a múlt néhány szeletét, a bicskei életből valamit és a két család kapcsolatát.

Mami nem nagyon szeretett a régi dolgokról beszélni, így aztán nekünk is csak fél információk jutottak, meg igazságtalanul, rosszul fogalmazott emlékek, amiket nem is

tudunk összeilleszteni. Természetesen egy szóért sem neheztelnék, mindenben Marianne néni szeretetteljes, jó szándékát érzem. Mindegyik családnak igen nehéz sorsa volt, mindenkit tönkretett a háború...És ugyanaz a bicskei történet mennyire más megvilágításba kerül. Bevallom (nem csak udvariasságból) Marianne néni elbeszélése valóságosabb és tárgyilagosabb. Keserűbb is...

A villával kapcsolatban: igen, ahogy mondani tetszik, valami olyasmit kerestem ott a bicskei Pajer-villában, ami nincs is ott és nem is volt ott sosem. Bizonyára egy kisfiú régi álma színezte ki bennem a helyet és a történetet. Marianne néni józansága kellett nekem a döntéshez, amit már közöltem is a jelenlegi tulajdonosnővel (aki persze aggódott a döntés miatt, bizonyára azért, mert ők is tudják, hogy nem tudják többé eladni azt a különös helyet. Most a józan észre, jó tanácsra hallgattam, nem úgy, mint általában...

1902

2011

1932

Nem is tudom, mikor kerültek Mamiék először Bicskére? Gondolom, 1931-32 körül, vagy később. Kinek juthatott eszébe Rózsikát és Nagypapát összeismertetni, majd rábeszélni a házasságra. Mami –ahogy mesélte- tíz éves volt, amikor beosont a fehérvári, elsötétített, halottas szobába, hogy még egyszer megcsókolja élettelen édesanyját... egy gyászruhába öltözött, szomorú lányról készült a következő fénykép. Gondolom, Rózsika végtelen türelmére és szeretetére volt szükség a legérzékenyebb korukban árván maradt lányoknak, akik így nem tapasztalták meg az édesanyjai

szeretettel. De Mami életében is sokat jelentettek a bicskei békeidők, a hangulat és az életre szóló barátság: még az utolsó időkben is sokszor emlegette Marianne nénit, Miska bácsi szőlőjét, a tenispályás „aranykort”, röstelkedve, hogy nem tud már írni, sajnálva, hogy olyan messze vannak...

A háború, a természetellenes körülmények és főleg a kényszerű összezártság nyilván igazságtalanná tette őket is. Az amerikai katonák okozta csalódottság... majd hazajövet rádöbbenek, hogy semmi sem maradt. Nem volt hová menniük és valóban igazságtalanság lenne (volt) Laciékra bármit mondani, hiszen ők fedelet is adtak fölējük. Ezt bizonyára Mami és Jutka néni is tudta és ezért mentek férjhez az első, adandó alkalommal. Szerelem nélkül, menekülve, kötelességből meg egy kis reményből: talán, hogy jóra fordulnak a dolgok. Nem fordultak jóra. Nem voltak boldogok. Mami ugyan sosem sírt, de kacagni sem láttam soha. Pedig az jó lett volna.

Nagypapa egyébként nagyon kedvelte a Pajer családot, Laci bácsit különösen. Talán egy kis féltékenység is volt Mami felszínes véleményében, igazságtalanság és hálátlanság is. Bizonyára. De ezt már meg nem tudjuk és nem is érdemes. Ez már a múlt, ahogy írni tetszett.

Szóval, köszönöm a segítséget az ingatlanvásárlással és öregkori új életemmel kapcsolatosan. Megbeszéltem Szabónéval (a mostani tulajdonossal), hogy le-lemegyek alkalom adtán, ha üres a ház, amikor csak ő van lent, egyedül. Tulajdonképpen egy jó szándékú, igazi feltörekedni vágyó kommunista asszony, abból a naív, de öntudatos fajtából (proletáröntudattal) aki már másként látja a dolgokat, mint a 60-70-es évek szocializmusában.

Sajnálom, hogy Marianne néni fiával csak keveset tudtam beszélni, néhány mondatot csupán. Talán lesz még alkalom beszélgetnem vele. Néhány szóval említette a régi balesetét és Istvánka elmenetelét...

Most búcsúzó. Ismét elnézést kérek a múltkori –igazságtalan- levelem miatt. Pajer Rózsika és az Edelmann család kutatását tovább folytatom (tegnap beszéltem ismét a Fodor zeneiskola könyvtárosával, akinél folytatom Rózsika tanulmányaival kapcsolatos adatgyűjtéseket. Hogy lehet, hogy a bicskeiek nem emlékeznek a Csabdiban élt Fodor családra? Csabdinak kevés híres szülőtte van és Fodor Endre kétség kívül a legismertebb kellett legyen. Majd meglátjuk...

Sok szeretettel csókolja:

Péter

Mészáros Marianne¹⁸ (utolsó) levele Tömpe Péternek,

2011 10.23.-n. (február elején meghalt)

Kedves Péter!

Liszt zenéjét hallgatom. Jó napok ezek, hogy legalább ennyi részünk lehet benne.

Régóta készülök írni. Vártam hírt, hogy Pajer Laciról¹⁹ is be tudjak számolni, - de pénteken csengett a telefon. Laci hangja, hogy 5 perc múlva itt lesznek. Átjöttek, mert még mindig nem volt műtét. Talán most kapnak új időpontot.

---

¹⁸ Benkőváryné Mészáros Marianne, Kecskemét, dr. Edelmenn Sebő ükunokahuga, meghalt 2012 februárban

¹⁹ ifj. Pajer László, a közeli Tiszaugon élő rokon szívűtáútre volt előkészítve

Sok minden történt, a meleg nyárból átmentünk egy gyönyörű, színes őszbe. A sétáink alatt élveztem a sárga- narancsba hajló fák színét itt, a tó túlsó partján. A kiserő még zöld...

Az elmúlt évben nem színesedtek meg a fák és nagyon reméltem, hogy most nem hullanak le túl hamar a levelek. Nagyon jó, hogy ez a kiserő itt van a szomszédban és Putyó²⁰ nem unja meg, hogy eljöjjön velem naponta sétálni.

Mi mindenről is kell írnom? Köszönöm a levelet és a küldött fotókat (honnán is kerültek elő?) és örültem a Zórád karikatúrának. Szenczációs!

.....

De gyönyörű is ez a zene, ami közben szól.

Nekem, Péternek ez a sok „múlt” kutatása úgy tűnik, mintha a jelenből való menekülést jelentené. Nem mintha a jelen –jövőre nézve- biztató lenne. Egyáltalán nem az, de ebben élünk.

Megint csak a múltból akarok írni. Azt kérdezi, hogy felhasználhatja-e amiket én írtam a villában²¹ töltött évekről. Természetesen. Többször gondoltam arra, ha én meghalok, már senki sem fog emlékezni arra, ami ott számunkra oly jó és szép is volt. Lehet, hogy én szerettem ott legjobban lakni. De egyáltalán kíváncsi rá valaki? Alig hiszem.

Amióta a villa áll, ott többen éltek, éltünk. Többféle képen.

Korszakok voltak. Jók és kevésbé jók. Sebő bácsi életében –ha ott tartózkodott- fenn lobogott a villa tetején a (premontrei) kék zászló és úgy gondolom, hogy akkor ott nagystílusú élet folyt. (1902-1919)

Még működött a szökőkút a gödörben, a pince előtt. Bizonyára jöttek a vendégek, pl. Jászay Mari is. Sebő bácsi 2 évvel az én születésem előtt meghalt így én csak hallomásból tudok róla.

Az ő halála után mi laktunk a villában, 15 évig és még én sem tudom –mostanában gondolkodtam el rajta- hogy nagymamámék egyáltalán laktak-e ott valamikor, vagy mindig a túlsó (hátsó) házban is kellett lenni, hisz’ kocsi, lovak is voltak akkoriban nagyapának.

Mikor mi Kecskemétre kerültünk, Laciék²² laktak ott, azután Rózsika és Nándor bácsi is....

...Van tehát több korszak, és lehet, hogy ez már valahol írásban rögzítve van. csak én nem olvastam... Valamikor nagyapóról²³ könyvet akartam írni. Csodálatos ember volt, nem volt előtte lehetetlen.

Már nem mernék rá vállalkozni, hogy megírom, mert sok minden feledésbe merült.

A mikor én éltem a villában, Nagyapó még nem volt 60 éves. Az idő múlt. Laciékhoz akkor került, amikor már idős volt és inkább ellátásra szorult, mint alkotásra volt kész. Nagymama²⁴ halála után mondta, mikor a családból valaki emlegette, hogy régebben milyen csodákat csinált, hogy nincs akinek megmutassam.

---

²⁰ Nészáros Marianne fia

²¹ "Pajer villa", Bicske, Galagonyás

²² Pajer László, gépészmérnök, a Pajer üzem alapítója

²³ Pajer Árpád, felesége Edelmann Mária

²⁴ Edelmann Mária

Gyönyörű dolgokra emlékszem ott életemben. Hajnalban énekelt a fülemüle, 3-4 órákkor erőltettem, hogy felébredjek, hogy hallgathassam. Csak nagyapó, tudta, hogy hol van a fészke, de azt mondta, azért nem árulja el nekünk, mert önkéntelenül is lenénk a helyét és a fülemüle elköltözne. Ilyesmit nem lehet megírni egy villáról szóló emlékkönyvbe. Mi van már leírva és van-e rá szükség. Ahogy én ott élhettem az túl szép volt. Ma ilyen már nincs és az emberek irigykednének.

Egyszer jött egy ismerősünk és mondta mamikáméknak, hogy ezek a gyerekek nem is tudják, hogy milyen jó dolguk van, hogy itt élhetnek. Én hallgattam és AKKOR IS AZT GONDOLTAM, HOGY DEHOGY NEM TUDJUK. És nagyon is élveztem, hogy ott élhettem. Tavasz volt, a tenispálya előtt ültem a padon és jobbról és balról is egy-egy nagy fán valamiféle barka nyílott. Az egyik fán világos volt, a másikon sötét és nagy zümmögéssel jöttek rá a méhek. Nagyapó méhei. Melegem tűzött már a NAP ÉS az egész olyan varázslatos volt. Méz illatú. Meg lehet ezt írni az utókornak. Sajnos az egész nekem olyan, mintha igaz sem volt. Annyira más ma az élet. Az a sok probléma ami körülvesz és a kilátástalanság, ami gyerekeimre és unokáimra vár. Nem tudok a múltba már elmerülni.

Elmúlt, vége. Jobb, ha nem is gondolok rá. Fel kell ébredni, hogy most ez van. Péternek talán jobb lesz. Kívánom.

Sok üdvözlettel:

Marianne néni

Részlet a Szombathelyi tudós tanárok c. könyvből:

Köbölkuti Katalin szerkesztő

Az idő visszafordíthatatlanul pereg, múlásával egyre inkább szétválasztja a jelent az egykor volt koroktól, a ma emberét és annak kultúráját az elődöktől s az általuk ránk hagyott értékektől. A korokat összekötő időhíd omladozása sajnos már néhány évtized alatt elkezdődik. Persze ma már egészen másképpen élünk, mint nagyszüleink és az ő ősük, és ez rendjén is van. Arról azonban nem illik megfeledkezni, hogy a kényelmesebb élet, a technika fejlődése, a kultúra gazdagodása mind emberi tevékenység eredménye. S ha tudjuk, hogy valamely értéket kinek is köszönhetünk, akkor erkölcsi kötelességünk azt számon tartani, és ezt a tudást utódainkra hagyományozni.

Ebben a szellemben született a Szombathelyi tudós tanárok újabb kötete. Az 1998-ban kiadott első kötetben a szombathelyi kötődésű filológus tanárookra emlékeztek, a most megjelent mű a természettudományokkal foglalkozó szombathelyi tudóstanároknak állít emléket. A hajdani hírességek tevékenységének hatása azonban messze túlnyúlik a nagyvároson, annak idején országos, sőt nemzetközi hírnevet is kivívtak maguknak. A könyvben követett sorrendnek (születési évüknek) megfelelően lássuk, kik is voltak ők.

Kunc Adolf (1841-1905) a szombathelyi főgimnázium igazgatója, csornai prépost és parlamenti képviselő is volt. Tanárként fő érdeme a kísérletezés és a szemléltetés elterjesztése a fizika oktatásában. Az akkor műszaki újdonságnak számító telefontalálattal végzett kísérletei és bemutatói hozzájárultak az új találmány népszerűsítéséhez. Kutatóként csillagászati és meteorológiai megfigyeléseket végzett.

Edelmann Sebő (1853-1921) premontrei kanonok - aki a természettan tanáraként és igazgatóként is Kunc Adolfot követte a főgimnáziumban - igazi polihisztor volt. Doktori értekezését számelméletből készítette, de fizikai és kémiai képzettségével élve a fényképezés elméleti alapjaival és gyakorlati alkalmazásával egyaránt foglalkozott. Saját maga készítette el a fizikai kísérletekhez szükséges akkumulátort, de projekciós spektroszkópot is tervezett. Képzettsége és tekintélye folytán nagy szerepe volt a szombathelyi villanyvilágítás bevezetésében. Személyes tragédiája, hogy műszaki érzelme és az új iránti fogékonysága olyan üzleti vállalkozások részesévé tette, amelyeket egyházi körökben hivatalból elleneztek.

Gáyer Gyula (1883-1932) eredeti foglalkozását tekintve bíró volt, a természettudományban pedig botanikusként és muzeológusként tartják számon. Sokoldalúságát kéziratos formában fennmaradt versei is jelzik. Az egyetemen jogi doktorátust szerzett, de már fiatal korában kora legnevesebb hazai botanikusainak tanítványa és munkatársa volt. Növénytan tevékenységéből maradandó a florisztikai és növényföldrajzi, illetve szisztematikai-monográfiai munkássága. A sisakvirág és a szedrek nemzetközi hírű szakértőjeként ismert. Szívügye volt a természetvédelem is. Jogászként és botanikusként ő alkotta meg a természetvédelmi törvény legjobb tervezetét, rövid élete utolsó harmadában pedig a Vasvármegyei Múzeum Természetrajzi Tárának vezetőjeként a megye ásványait, kőzeteit és őslénytan leleteit is gyűjtötte a botanikai értékek mellett.

Wälder Gyula (1884-1944) mérnök, műegyetemi tanár, a magyar neobarokk építészet kiemelkedő alakja volt. A hagyományos stílus megtartásával igyekezett az új

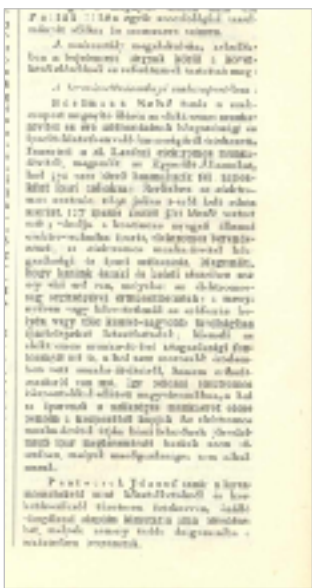
törekvéseket is beilleszteni érett korában végzett munkáiba. Művei közül talán a budapesti Madách tér városképi jelentőségű épületegyüttesének kialakítása a legismertebb. Műemlékvédelemmel is foglalkozott: az ő nevéhez fűződik az egri líceum és a minorita templom restaurálása. 1935-ben az MTA levelező tagjává választották.

Pákay (Pauer) Arnold (1885-1968) premontrei pap, tanár, muzeológus. A szombathelyi gimnáziumban négy évtizeden át végzett tanári (majd igazgatói), valamint rendi munkássága mellett a Vasvármegyei Múzeum természetrajzi szertárának őre volt. A szakterületén való elmélyült munkáját a kertkultúra történetével és növényföldrajzzal foglalkozó tanulmányai is mutatják. Mindezekon túl művelődéstörténeti tanulmányt is publikált.

Náray-Szabó István (1899-1972) egyetemi tanár, az MTA tagja, posztumusz Széchenyi-díjas vegyész a röntgendiffrakciós szerkezetkutatás és a kristálykémia nemzetközi hírű hazai úttörője volt. Tudományos és oktatói pályája egy koncepció per miatt 1947-ben félbeszakadt. Az internáló táborból szabadulva - mérnöki képességeit kamatoztatva - az alkalmazott szilikátkémiában ért el sikereket. Az általa írt kézikönyvek több vegyészgeneráció számára szolgáltak alapvető szakirodalomként.

A kötet szerkesztője, Köbölkuti Katalin avatott szerzőket talált: Edelmann Sebőre Kovács László főiskolai fizikaprofesszor, Gáyer Gyulára Balogh Lajos botanikus, Kunc Adolfra Horváth József könyvtáros és Molnár László tanár, Náray-Szabó Istvánra Kálmán Alajos kémikus, az MTA rendes tagja, Pákay (Pauer) Arnoldra a már említett Balogh Lajostól és Kovács Imre Endre premontrei szerzetesből álló szerzőpáros, Wälder Gyulára pedig Balogh Péter építészmérnök emlékezik. Mindegyik írás személyes hangvételi, akkor is, ha a szerzőnek nem volt közös munkája az egykori kiváló tanárral vagy közvetlen emléke róla. Legalább ennyire fontos, hogy az olvasmányosság mellett a szerzők a teljes életmű bemutatására is törekedtek. A monografikus jelleget erősíti a bőséges jegyzetapparátus, valamint a kötetben szereplő tanárok munkásságára vonatkozó válogatott bibliográfia a könyv függelékében.

Jó volna, ha mások és máshol is követnék a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár példáját. A város vagy a megye jelentős tanárainak, tudósainak mára méltatlanul elfeledett tevékenységét, örökségét összefoglalni és a jövő számára megőrizni nem csupán lokális ügy, nemzeti érdek is. A címlapra kerülő arcképet kifakíthatja az idő, ám az embert tisztán, élesen kell megőrizni az emlékezetben. *(Köbölkuti Katalin szerkesztő: Szombathelyi tudós tanárok 2. Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely, 2002. 218 p.)*

A villát dr. Edelmann Sebő premontrei pap építtette BICSKÉN, a Galagonyás dűlőben, a Bagolyvár mellett. Ő is a Pajer családnhoz tartozott, ezért nevezték Pajer villának is. (A képen tévesen Peyer.)

Később Pajer Rózsikáról nevezték el és így maradt meg sok éven át, mint Rózsika villa. A család később eladta a villát.

EDELMANN SEBŐ publikációs listája

Önálló kötetben megjelent munkai

1. A négyzetes maradékok elmélete. Bp. Kókai L., 1883. 91 p.
2. A gőzkazán- és gőzgép-üzem kézi könyve. Az állandó gőzgépek és mozdonyok fűtői és gépészei, valamint a gőzkazán és gőzgép tulajdonosok, gyári és gazdasági hivatalnokok használatára. Szhely, Seiler Henrikné, 1884. 164 p., 21. *Ua.* 2. kiad. 1897.
3. Matematikai zsebkönyv a középiskolák felsőbb oszt. számára és magánhasználatra. Szhely.. Seiler Henrikné, 1885. 176, VIII p.
4. A vegytan alapvonalai. A gymn. VII. oszt. számára. Szhely., Seiler Henrikné, 1885. 43 p.
5. Az égésről. Szhely., Gábrriel ny., 1888. 16 p. /A szombathelyi Olvasókör által rendezett felolvasások 9./
6. Az elektromos vasutakról. Szhely. Gábrriel ny., 1888. 21 p. /A szombathelyi Olvasókör által rendezett felolvasások 7./

Tanulmányok, cikkek

7. A fényírás — photographia. = Értesítő a szombathelyi kir. katolikus főgymnasiumról 1879—80. Szerk. Kunc Adolf. Szhely., Bertalanffy ny., 1880. 3-62. p.
8. A congruens számok és az első fokú congruentiák. = Értesítő a szombathelyi katolikus főgymnasiumról 1880—81. Szerk. Kunc Adolf. Szhely., Bertalanffy ny. 1881. 42—83. p.
9. A főgymnasiumi tanárkar könyvtára. = Értesítő a szombathelyi királyi katolikus főgimnáziumról 1883/84. Szerk. Kunc Adolf. Szhely., Bertalanffy ny., 1884. (281—31. p.)
10. A bécsi Burgszínház világitása. = V, 1889. Húsvéti mell. 6—7. p.
11. A villám és a villámhárító. = V, 1889. Pünkösdi mell. 6. p.
12. Thomas Alva Edison. = V, 1889. Karácsonyi mell. 4—5. p.
13. Az elektromos akkumulátorok. = Termtud. Közl., 1890. 256. füz. 617—627. p. Elhangzott a Magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésén, Nagyváradon 1890. augusztus 19-én.
14. Kisebb elektromos berendezés. = Termtud. Közl., 1891. 260. füz. 220. p.
15. Az önműködő árammegszakító elméletéhez. = Mat. és Fizikai Lpk, 1892. 3. füz. 151—153. p.
16. Fába berozsdásodott csavart... hogy indítjuk meg. = Mat. és Fizikai Lpk, 1892. 3. füz. 178. p.
17. Sárgaréz tisztítása. = Mat. és Fizikai Lpk, 1892. 3. füz. 178. p.
18. A gipsz szilárdságának fokozása. = Mat. és Fizikai Lpk. 1892. 3. füz. 178. p.
19. A gázelemek elektronindító erejéről. = Mat. és Fizikai Lpk, 1892. 4. füz. 226—227. p.
20. A réz /ClI/ electrochemiai egyenértékének látszólagos ingadozásáról. = Mat. és Fizikai Lpk, 1892. 4. füz. 227—228. p.

21. A mozgás. = Emlékkönyv a Királyi Magyar Természettudományi Társulat Fél százados jubileumára. Bp. K. M. Természettudományi Társulat. 1892. 270—278. p.
22. A chrómsavas elemekről. = Mat. és Fizikai Lpk, 1892. 7—8. füz. 428-439. p.
23. Akkumulátorok az iskolai használatban. = Mat. és Fizikai Lpk, 1893. 4. füz. 234—236. p.
24. E. S. - GOTHÁRD Jenő - BÁNÓ - SZÜTS Felhívás. = Vasvármegye, 1894. júl. 15. 6. p. A Vasvármegyei Elektromos Művek létrehozására.
25. A nagy értekezlet. = V, 1894. júl. 24. 1—5. p. Szombathelyen az elektromos művek létesítésére vonatkozó értekezletet tartottak, melyen előadást tartott E. S. is.
26. Ólomforrasztás. = Mait. és Fizikai Lpk, 1894. 1. 1h. 39. p.
27. Fizikai laboratórium. A chrómsavas elem, a Gülcher-féle hőoszlop. = Mat. és Fizikai Lpk, 1894. 1. 39. p. Szakvéleménye [a szentgotthárdi villanytelep hibáiról.] = Szent-Gothárd, 1898. nov. 20. 2. p.
28. Szigetelő és saválló ragasztó szer. = Mat. és Fizikai Lpk, 1894. 1. füz. 40. p.
29. A szombathelyi kir. katolikus főgymnasium értesítője. 1895—96. Szerk. E. S. Szhely. Egyházmegyei megyei ny., 1896. 150p. -1896—97. 1897. 140 p. -1897—98. 1918. 178 p. -1898—99. 1899. 178 p. -1899—1900. 1900. 94 p. -1901—1902. 1902. 132p. -1902—1903. 1903. 164 p. -1903—1904. 1904. 154 p. -1904—1905. 1905. 106p. -1903—1906. 1906. 124 p. -1906—1907. 1907. 114p.
30. A vasvármegyei elektromos művek. Magyarország és a Nagyvilág, 1898. márc. 3. 15—17. p.
31. Az ikervári vízmű bemutatása; Gothárd Jenő életrajza.
32. E. S. - COTHARDI Jenő : Vízvezetési mérések és a VF.MR. = V. 1900. júl. 26. 2. p. Szombathelyen. a Vasvármegyei Elektromos Művek Részvénytársaságnál.
33. A [szombathelyi] gázipar megváltási ügyéhez. = V, 1900. máj. 27. 4—7. p. Részletes adatok gázipar működéséről, vagyonáról.
34. E. S. UDVÁRY Ferenc: A közönség köréből [a szombathelyi légszuszogóról.] = V. 1900. szept. 2. 8—11. p.
35. A VFMI (Vasvármegyei Elektromos Művek Részvénytársaság) igazgatóságának beadványa a városhoz. = V, 1902. okt. 27. 1—2. p. A villamosvasút, útvonalának meghosszabbítása ügyében.

EDELMANN SEBŐRŐL SZÓLÓ IRODALOM

36. Séta a kiállításban. = Vml., 1887. szept. 8. Kiállítási tárgyainak bemutatása. 8..
37. A vasvármegyei iparkiállítás aranyéremet nyertek = Vml., 1887. dec. 29. 2. p.
38. Emlékkönyv a vasvármegyei 1887. évi iparkiállítás alkalmából Szhely.. Bertalanffy ny., 1887. 72 p. Fizikai eszközöket és elektromos motorokat állított ki.
- 39.- Természettudományi mozgalmak a hazánkban. = Termtud. Közl, 1890. 253. füz. 489—494. p. 494. p.: A Magyar orvosok és természetvizsgálók 1890. aug. 16-20-án tartották 25. vándorgyűlésüket Nagyváradon, ahol E. S. az elektromos gyűjtő telepeket mutatta be, a Farbaky—Schenck féle akkumulátorral számos felvilágosító kísérletet mutatott be.
40. KOZOCSA Tivadar: A IV. egyetemes tanítógyűléssel kapcsolatban Budapesten a Köztelken rendezett taneszköz és tankönyvkiállítás katalógusa, egyszersmind kalauz a kiállítás helyiségeiben. Bp. M. kir. egyet. könyv. ny., 1890. 113 p. Részt vett a kiállításon.
41. Természettudományi mozgalmak hazánkban. = Termtud. Közl, 1892. 277. füz. 491-497. p. 492. p.: A Magyar orvosok és természetvizsgálók 26. vándorgyűlését Brassóban tartották, 1892. aug. 25-29. között, amelyen E. S. az elektromos munkaátvitel és erő *szétosztásának* közgazdasági és ipari tekintetben való fontosságáról értekezett.
42. Természettudományi mozgalmak a hazánkban. = Termtud. Közl, 1893. 285. füz. 265—267. p.: A matematikai és fizikai társulat 1893. április 4-én és 5-én tartott első rendes közgyűlésén E. S. bemutatta középiskolai használatra szerkesztett akkumulátortelepét.
43. Batthyány Lajos - E. S. és Gothard Jenő a villamos művek érdekében. = V, 1894. szept. 16. 5. p. A társaság létrehozására alakult bizottság Szombathely segítségét kéri.
44. Városi közgyűlése. = V. 1894. okt. 21. 5. p. Elfogadta a közgyűlés gróf Batthyány Lajos fiúmei kormányzó és E. S. kérvényét a villamos vezetékeknek a városon keresztül való vezetésére.
45. Főgymnasiumunk Új igazgatója. = V. 1895. jún. 30. 2. p.
46. Dr. Edelmann Sebő. = V. 1895. jún. 30. 2—3. p. Életrajza.
47. K. B.: Varjak káromgása. = V. 1898. ápr. 28. 1—2. p. A Szombathelyi Újság” cikke Ernusz Kelemen képviselőről és E. S.-ról.
48. MÓDLY Kriszta : A szombathelyi kit. kath. főgymnasium chemiával kapcsolatos fizikai szertára. = A szombathelyi kit. katolikus főgymnasium értesítője. 1897—98. Szerk. E. S. Szhely., Bertalanffy., 1898. 27—48. p. A Fizikai szertár fejlesztése E. S. és Kune Adolf által.
49. Vas megyei összeférhetlenségek. = SzÚ, 1900. szept. 2. 7. p. Összeférhetlenségéről, mint a főgymnasium igazgatója és a helybeli elektromos művek vezetője.
50. A közgyűlés után. = SzÚ, 1900. szept. 8. 1., 2. p. Újból az összeférhetlenségéről.
51. K. B.: Véleményszabadság. = V. 1900. szept. 13. 1. p. A Szombathelyi Újság támadása Ernusz Kelemen és E. S. ellen.
52. BODÁNYI Ödön: Szombathely város fejlődése 1895—1910-ig és műszaki létesítményei. Bp. „Pátria” Irodalmi Váll. és Ny. Rt., 1910. 225 p., 4 térk. 97. p.: Közreműködése a vasvármegyei elektromos művek részvénytársasága megalapításában.
53. Edelmann J. Sebő. = Új Nemzedék, 1921. jún. 6. p. Halálhíre.
54. Edelmann Sebő. = A csornai premonstri kanonokrend szombathelyi főgymnasiumának 1920-1921. évi értesítője. Szerk. Steiner Miklós. Szhely, Martineum ny., 1921. [1]. p. Nekrológ.

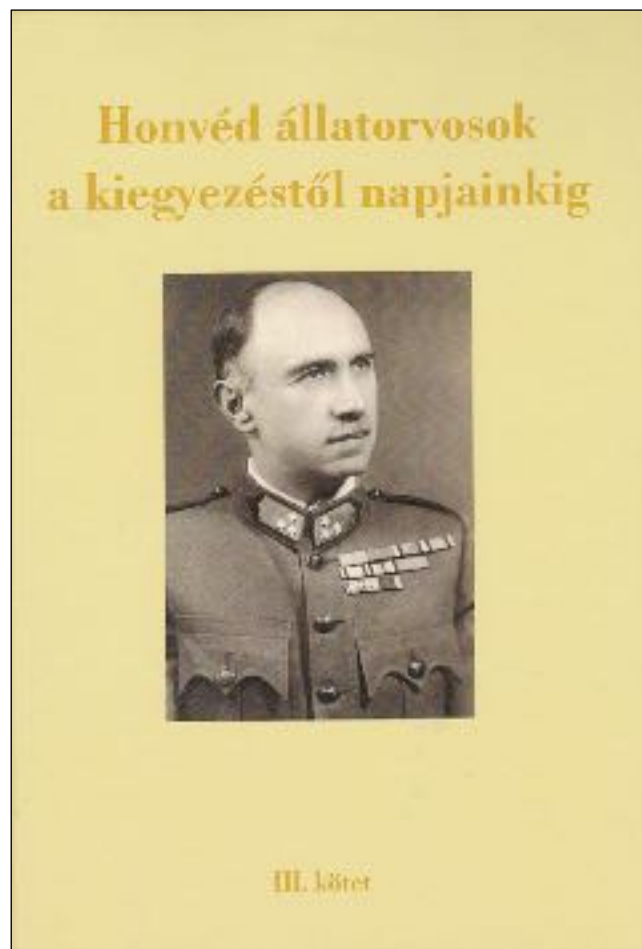
55. M. Sz.: Emlékezés a Gothard alapítványról. = A csornai premontrei kanonokrend szombathelyi gimnáziumának 1927—28. évi értesítője. Szerk. Steiner Miklós. Szhely., Martineum ny., 1928. 3—12. p. 11—12. p.: Gothard Jenő és E. S. munkakapcsolatáról.
56. Edelmann Sebő = Kamény Ferenc: Magyar pedagógiai lexikon. 1—2. köt. Bp. Révai, 1933—34. 1. 416. p.
57. Edelmann Sebő. = Sziklay János: Dunántúli kultúrmunkások. Bp. Dunántúli Közművelődési Egys., 1941. 290—291. p. Életrajzi adatok.
58. POLGÁR Ferenc: Vas megye villamosítása (1895—1961). = VSz, 1962. 3. sz. 34—38. p. 36—37. p.: A Vasvármegyei Elektromos Művek Részvénytársaság alapszabály - tervezetének közlése, amelyet E. S. fogalmazott meg.
59. FIEIGL István: A természettudományok oktatásának elvi kérdései — iskolai hagyományai. = A szombathelyi Nagy Lajos Gimnázium jubileumi évkönyve az intézet 200 éves alapítási évfordulója alkalmából. 1971—1972. Szerk. Kővári Ferenc. Szhely. Vas Megye Tanácsa VB. Művelődésügyi Oszt., 1972. '16—55. p.
60. FARKAS Gellért: A fizikai szertár fejlesztésének története és szertárunk mai állománya. = Uo. 70—80. p. Érdemei a fizikai szertár fejlesztésében.
61. BÁN József : Az oktatásügy polgári virágkorának nagy egyéniségei iskolánkban. = Uo. 106—114. p. Többek közt E. S. munkásságáról is.
62. Edelmann Sebő. = GULYÁS Pál: Magyar Írók élete és munkái. Új sorozat. Bp. Magyar Tudományos Akadémia Irodalomhivatal Intézete, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. a Petőfi Irodalmi Múzeum. 7. köt. 1990. 63. p. Életrajzi adatok, művei.
63. Edelmann Sebő. = Természettudósok arcképcsainoka. Vas megye. Szerk. Szabó T. Attila. Szhely., Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, 1991. 7., 26., 66. p. Életrajzi adatok, munkássága magyar és német nyelven; plexikarc arcképe.
64. Fejezetek a magyar fizika elmúlt 100 esztendejéből (1891—1991). Szerk. Kovács László. Bp. Eötvös Loránd Fizikai Társulat, 1992. 294, XXI p. 46., 53., 258., 277. p.: E. S. munkásságáról.
65. KOVÁCS László - KOVÁCSNÉ BURJÁN Gyöngyi: Fizikai útikönyv. = Fizikai Szemle, 1992. 12. sz. 445—472. p. 447., 467. p. E. S. életrajzi adatai.
66. Edelmann Sebő = Magyar Katolikus Lexikon. Főszerk. Diós István. Bp. Szent István Társ. 2. köt. L1996? 764. p. Életrajzi adatok, művei.
67. KARÁTH László: Emlékezés Edelmann Sebő igazgatóra. = A szombathelyi Premontrei Rendi Szent Norbert Gimnázium évkönyve az 1995/96. tanévről. Szerk. Horváth Ödön. Szhely., Szent Norbert Gimnázium, 1996. 5—13. p. Pályafutásáról.

1932
A villa átépítése...

Mály Nándor honvéd állatorvos munkásságáról a "*Honvéd állatorvosok a kiegyezéstől napjainkig*" című három kötetes könyv önálló kötete számol be (szerző: Perlaky Emil), tárgyi emlékeit az Állatorvos Tudományi Egyetem múzeuma tartalmazza, Tömpe Péter átadása után.

Mály Nándor ezredes a villa új
présházában,
1942-ben, ifj. Pajer Lacival.

A "Szabó" - Pajer villa 2010-ben.

A villa kútjának tisztítása az 1990-es években.

Az emeleti szobákban élt dr. Mály Nándor állatorvos, Pajer Rózsika (1954-ben bekövetkezett haláláig) és 1943-1948 között Mály Éva és Mály Judit (Tömpe Józsefné és Lamos Árpádné)

Melléképületek és az egyik pincelejárat 2017-ben.

Mály Nándor és Missik Mária Augustza 1921

Mály Nándor és Pajer Rózsika
Bicske 1932

dr. Mály Nándor állatorvos

Mály Éva

Pajer Mimi (Balázs Emilia)

ifj. Pajer László és Pajer Emilia

Pajer László

Mály Judit, Mály Nándor, ifj. Pajer László Mály Éva

bal szélén Pajer Rózsika, jobb szélén Pajer Mimi

a villa kertjében...

Pajer Rózsika és Mály Nándor

Mály Judit és Mály Éva

Nagyapóék háza a villa mellett

„Esztí” (házvezetőnő) és Mály Éva

a bicskei halastónál

Mészáros lányok, Pajer Rózsika, Mály Éva

Mály Judit és Mály Éva

Mály Éva, Judit és a Mészáros lányok

Mály és Mészáros gyerekek

Pajer Rózsika

Pajer Árpád

özv. Mály Nándorné

Mály Éva (1938)

Mály Éva (1937)

Mészáros gyermekek...

VÉGE